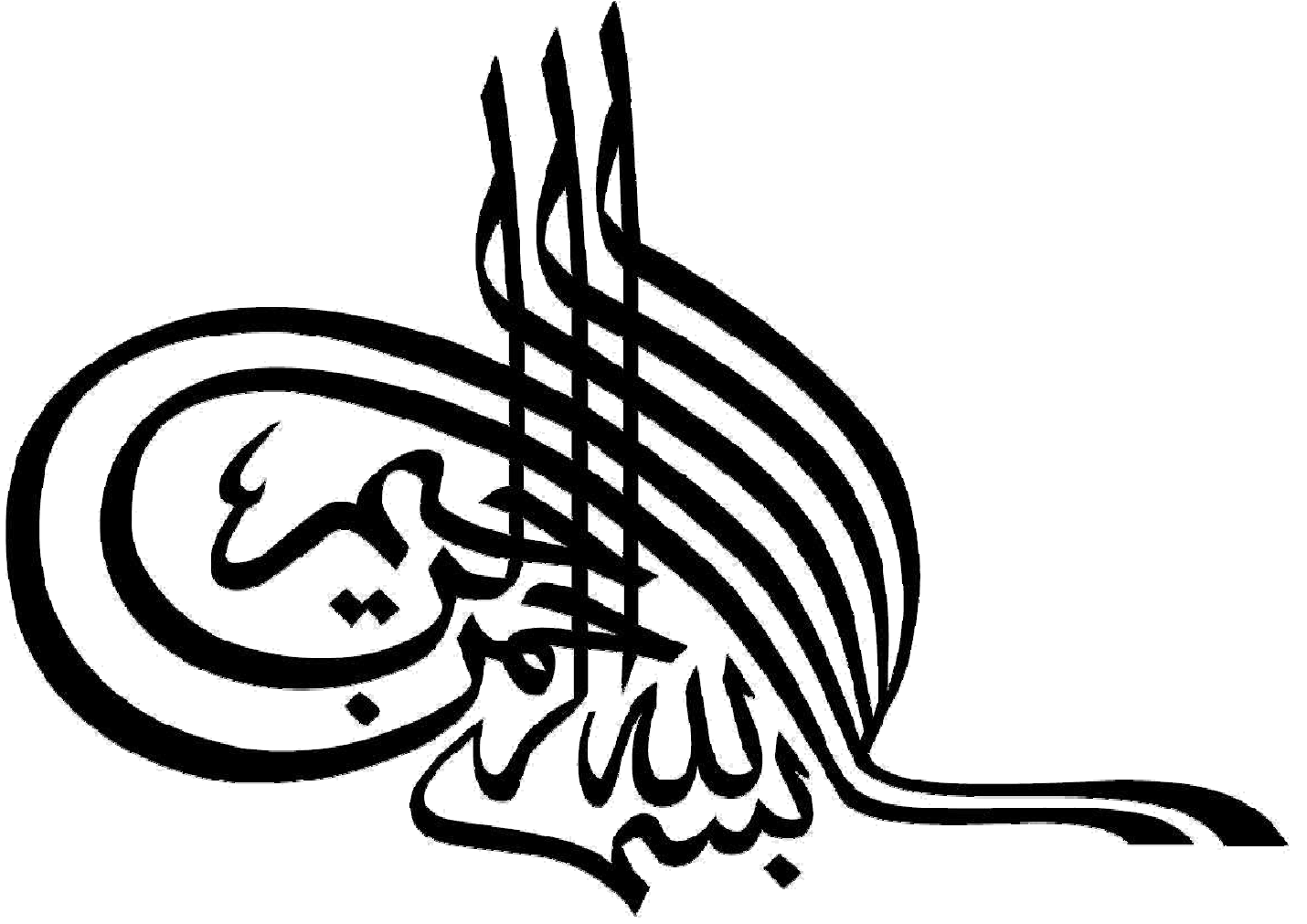

زمونځ کلي او باندي

Ketabton.com

سمیع الدین افغاني

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم :: زموږ کلي اوبانډې
ليکوال :: سميع الدين افغاني
خپرندوی :: افغان تنگ ويب پاڼه
کمپوز/ډيزاين :: اجمل اکبري
د خپرېدو کال :: د ۱۳۹۰ لمریز کال

ماخذونه

درنو لوستونکو

پدې کتاب کې د لغمان په اړه د دهيوادد معاصره څيړونکو او ليکوالانو د معتبره تاريخي ليکنو کره مطالب راټول شوي چې ددې مطالبو يادونه پدې کتاب کې لازم او ضروري گنل کيږي. هيله ده چې ددې مطالبو په راټولو لسره مودلغمان په اړه درنو لوستونکو ته د پام وړ معلومات برابرگري وي.

دمولانا دکتور محمد سعيد سعيد افغاني يادداشتونه.

د بناغلي شهسوار سنگروال صيب ليکنه د لغمان لرغونې تاريخ او جغرافيو موقعت.

د بناغلي پوهنيار ظفر اهتمام ليکنه د لغمان لرغونې تاريخ او جغرافيو موقعت.

د بناغلي نجم الدين سعدي ليکنه لغمانې اوگره او دهغه ډولونه

او همدارنکه د افغان ننگ د بنکلي پانې د قدر وړ او بادرد کارکونکو او په خاصه توگه د بناغلي اجمل اکبري صيب نه د کتاب د تنظيم برابرولو په برخه د زړه دکومي مننه کوم کورمو ودانکې.

دوستانو دليکنو ته چې په کتاب کې ځای ورکړل شوی دی د دوي همکاري د يادولو او مننې وړ گنم.

سميع الدين افغاني

لمری برخه محترم لو ستونکو

لکه څنگه چې هر انسان خپل د ژوند ، کوچني والي او دستريد و خوږې او ترخې خاطرې له ځانه سره

په خپل ذهن کې لري ، خو کله چې دانسان عمر زياتيږي دکلي ، کور ، ښوونځي او ټول هغه چاپيريال چې انسان پکې ستر شوی دی او د ژوند مختلف پړاوونه يې پکې تير کړي دي هميشه د هغه يادونه او خاطرې سړي ته په سترگو کيږي ، خودا يادونه هغه وخت زيات شي چې انسان د خپلو کلو او بانډو او وطن څخه لرې په پردي وطن کې د مساپري او مهاجرت شپې او ورځې تيروي ، په دغه ياداشتونو کې د کلو او بانډو عاميانه او پرگنيز کلتور ، رسم اورواجونو سره د اشنا کيد لو تر څنگ عاميانه او کليوالي اصطلاحاتو ته خاصه پاملرنه شوې ده چې ترڅومو

له يوې خوا دغه اصطلاحات ژوندي ساتلي وي اوله بلې خوا ددې اصطلاحاتو په کارولو سره دغه ليکنې ته پرگنيز رنگ او خوند ورکړی وي ، مورني نيکه

زما مورني نيکه خدای بښلی گل احمد د مرحوم ملاصفت ځوی وه چې د لغمان د چاردهي دصفت

د کلي په سيمه کې تقريباً دولس جريبه ځمکه لرله چې دا اندازه ځمکه په لغمان کې ديوې کورنۍ

لپاره مناسب حاصل او ښه عايد برابرولی شي ،

په هغه کلي کې چې مور او سيدلو د استاني بابا زيارت ، اخوند کلي او باغمرزا د کلو په مرکزيت کې يې موقعت درلود چې د ملاصفت دکلي په نامه يادیده او د شلو کورنيو په شاوخوا پکې هستوگنه درلوده چې د ټولو يو مشترک جومات وه ،

جومات ته به دکلي سپين گيري ، ځوانان او هلکان د لمانځه لپاره راتلل د جومات ملا به د لمانځه څخه برسیره دکلي هلکانو او ماشومانو ته هر سهار د قاعدې بغدادبي الفبا ، پنج کتاب ، قرانکریم ، قدری ، تفنگسايه ، تفسير ، گلستان ، د تفسير علوم او نور ديني کتابونو تدريس کاوه ،

نيکه به دملا اذان څخه د مخه دکلا په بياله کې اودس تازه کړ ، پگړۍ به يې وتړله ، خپله شپۍ به يې ترځان چارپيره کړه او دسهار لمانځه لپاره جومات ته ځان رساوه ،

کله چې به لمونځ وشو نو کلا ته تررسیدلو پورې د خدای ذکر کاوه او تسبیح به یې اړولې .

نیابه دمعمول سره سم د نیکه تر راتگه سبانه تیاروه، دکلي رواج وه په سبا ناري کې به د غرمې ډوډۍ په شان هر رنگ خواړه پخیدل خود کرتو اوږه چې دوازدې سره شوي غوړي به یې په خرڅني کې اچول د تازه سبو او د وچې شوي غوښې د قورمې سره خاص خوند او مزه لرله .

نیکه به کله چې د سبا ناري وکړ نو څاروي به یې مخکې کړل او د دامان کلا په لور به روان شو . د دامان کلا چې نیکه نوې جوړه کړې وه او هغه د نیکه د مخکو تر څنگ په یوې غنډۍ کې یواځینې کلا وه چې په لاندې برخه کې یې لویه بیاله وه او ددغې بیالې دواړه خواو کې د انځرو او بې دانه توتو ونې ولاړې وې چې په خپل موسم کې یې ښه انځر او خواړه توتانو حاصل ورکاوه .

نیکه به څاروي د دهقان په مرسته د شوتلو په پټي کې چې شوتله یې له پخوا ریبیل شوې وه په مناسب ځای کې دیوې اوږدې رسی سره چې یو سربې د څاروي په غاړه او په بل سر کې یې دلرگو میخ وه په پټي کې میخ کړل او خپله به د دهقان سره د زمیندارۍ په کارونو بوخت شو . نیکه ټوله محکمه محمد جان ماما ته چې د باغمر از په کلي کې د خپلې کورنۍ سره هستوگنه درلوده په دهقاني ورکړې وه خودی به هم ورسره جوخت دقلبې ، مالي ، تخم پاشلو او اوبو لگولو پورې مرسته کوله .

نیکه د دامان په مخکو کې د غنم ، جوار ، اوربشې او شوتلو تر څنگ رنگارنگ حبوبات او ترکاری لکه رومی او تور بادنجان ، بامیا یا بینډۍ ، نوش پیاز ، گشنیچ ، نانا ویلنی ، تراپی تر څنگ بادرنگ ، هندوانې او خټکي هم کړل او دهغو د ابو لگولو او سرې شیندلو کار به یې د محمد جان ماما سره یو ځای تر سره کول چې ددغه کرل شوو غله جاتو ، حبوباتو او ترکاریو د حاصلاتو څخه نه تنها مور بلکه محمد جان ماما او کله کله کلیوالو د استفادې وړ هم گرځیدل .

ددې تر څنگ د غوا شدي ، ماسته ، کوچ او شرمبه هم د خدای هغه نعمتونه دي چې د کلو او بانډو اوسیدونکو لپاره خدای پیرزو کړي دي .

دکلي خلکو ساده او بې الایشه ژوند درلوده ، په ورځني کارونو کې رښتینولي او صداقت مهم اصل گنل کیده او په مشکلاتو او ستونزو کې یو د بل لاس نیوی کاوه ، خو کله به بیا یو نیم داسې مکاره هم پیدا شو چې دکلي ټول اوسیدونکي به ورسره په عذاب وه .

په کلي کې د ميلمه ښه احترام او عزت کيده، ميلمه ته به برسيره پر هغه څه چې په کور کې تيار وه اضافي خوراک او څښاک هم برابرول اود ميلمه مخې ته ايښودل کيده، خو که ميلمه به موږ وه نو د خوږو چايو څښل خو حتمي خبره وه، چې زموږ په سيمه او منطقه کې د چايو سره د بورې په ځای د گورې او پتاسو څخه استفاده کيدله .

د گورې د جوړولو ترتيب

د گورې جوړول په لغمان کې د ځمکې لرونکو خلکو رواج وه، هغوی به نيم جريب او يا څو

بسوي

مخکه د گنيو دکرلو لپاره جدا کړه، چې په هغه کې د گنيو تر څنگ بادرننگ، پياز، مرچ،

رومي بادنجان او نورو ترکاري او نيالونه يو ځای کرل همدا چې

د بادرنگو او نورو ترکاريو حاصل به واخستل شو نو گنيو به سر را جگ کړی وه نو کله چې به

گني ورسيدل اود استفاده وړ به شول بيا به د گورې جوړولو تدابير نيول کيدل، هغه داسې

چې په لغمان کې د گورې جوړولو سيار ماشينونه وه چې پاخه ماهران يې درلودل، کله چې

به گني د گاني د ماشين څخه ووتل، او به

يا شيره به يې مخصوصو بتي گانوته ور شيوه کيدلې چې د دې بتي گانو لاندې اور لگيدلی

وه کله چې به د گنيو شربت نيمه جامد شکل اختيار کړ بيا به يې پس له يومعين حرارت څخه

يو څه نوره مساله ورگډه کړه چې ورو ورو د حلوا په شان نرمه گوره او پس د سپردلو څخه

کلکه او خوند وړه گوره ورځني جوړيدله .

کله کله به يې مختلفې وچې ميوې لکه پسته، بادام، چارمغز او نورې مسالې ورسره گډولې

چې هغه به يې مساله داره، پسته اي، بادامي يا چارمغزي گوره بلله .

دوهمه برخه

په لغمان کې د حیدر خان یو کلی او جامع جومات

په لغمان کې د حیدر خان دیو کلی او جامع جومات زموږ د کلي څخه شپږ میله لرې واټن درلود او زموږ په کلیوالي ښوونځی په همدې جامع جومات کې موقعیت درلوده چې استاد شیر احمد خان د دې دها تي ښوونځی یواځنی استاد او مسؤل وه .

زموږ د عمر هلکان) په هغه وخت کې چې زه د اوو کلووم (دی د هاتي ښوونځی ته تقریباً د ۱۲ کیلو مترو نه لرې هلکان پلی راتلل ، په دغه کلیوالي ښوونځی کې تر دریم ټولگي پورې شاگردان په تعلیم بوخت وه . استاد شیر احمد خان چې دلور قد او قامت خاوند ، مهربانه اومدبر ښوونکی وه ، کله کله به یې موږ تر ښوونځی پورې رهنمایي کولو او په لاره او ښوونځی کې به یې تل د نصیحت ډکې خاطرې له موږ سره شریکولې .

د حیدر خان یو کلی په هغه وخت کې د لاسی صنعت له نظره ډیر شهرت درلود ، هلته صنعت کارانو ښکلی چرې او چاقوگان جوړول چې ښایسته لاستي به یې ورته برابرول او همدا رنگه د خمتا په اوږدو کې یې هم خاص نوم درلود چې د حیدر خان یو د کلي خمتا نه یوازې په لغمان کې بلکه زموږ د هیواد په نورو ولایاتو کې هم ځانگړی بازار او ارزښت درلود .

زموږ په ښوونځی کې په اوسط ډول د سلو څخه زیاتو شاگردان زده کړه کوله چې په درې صنفونو یعنی په لمړي ، دوهم او دریم صنفونو کې په تعلیم بوخت وه چې د ښوونځی ټولو صنفونو لپاره صرف یو ښوونکی وه ، او استاد شیر احمد خان کولای شول چې د ټولو شاگردانو درسي ستونزې او مشکلات حل کړي .

درسي کتابونه ټولو ته نه رسيدل ، کله به یو کتاب په دوو او یا څو شاگردانو شریک ویشل کیده . ښوونکی صاحب به د دریم ټولگي لایقه هلکان د خپل تدریسي پروگرامو ترڅنګ په لمړي او دوهم ټولگيو کې وگمارل چې افتخاري درس ورکړي چې دې کار له یوې خوا لایقه شاگردان د تدریس د میتود او رویشونو سره اشنا کول او له بلې خوا دغه شاگردان د استاد شیر احمد خان سره د تدریسي پلانونو په عملي کولو کې ډیر مثره رول لوبوه .

مورچې د قلم، کاغذ او نور وقرطاسیوي موادو نشتوالی احساسوه نو د کاغذ پر ځای مو دورې توري تختې څخه چې دخپلو کتابونو سره د ځانه سره کور ته ور له او راوړ له استفاده کوله هغه داسې چې هر شاگرد به دا وره تخته، د کړکو قلم او مشوانی چې د غنمو سیاھي به پکې وه له ځانه سره لرله، شاگردانو به د درس د شروع کیدو څخه خو شیبې دمخه دا تخته داو بوسره د جومات یا ښوونځی په بیالی کې مینځله او وروسته به یې تخته گل یا د تختې مخصوصه خټه پرې و منبله

بیا به یې د لاس په څنگل دا خټه په تخته کې ښه همواره کړه، کله چې دا او بلنه خټه په تخته کې په مساوی ډول همواره شوه بیا به یې لمر ته کیننوده چې وچه شي چې وروسته د څو شیبو به تخته وچه او لیکلو ته برابره شوه.

په ښوونځی کې د دنیات، قران کریم او حساب تر څنگ حسن خط ته خاصه پاملرنه وه چې په همدې تخته کې به مو مشق او تمرین کوه، الفبا به مو په مشقي توگه په کې لیکله بیا به مو ښوونکی ته د اصلاح لپاره ښودله چې په همدې اساس او طرز د کار کې شاگردانو خپل مینځي رقابتونه هم درلودل، هغه یو شاگرد به ویل چې زه یې ښکلی لیکم او هغه بل به بیا ویل چې زه یې تر تا ښه لیکم په همدې ډول د حرفونو، جملو او مقالود لیکلو سیالی د شاگردانو په مینځ کې روانې وې، یو شمیر نورو به په دغه تخته کې خپلو خپلوانو ته لکه پلار، ورنو، کاکا، ماما او اندیوالانو ته د خطونو لیکل مشق او تمرین کوه او ادبی جملې او اصطلاحات به یې پکې کارول چې همدې رقابتونو زموږ د ښوونځی د شاگردانو د تدریس سطحه لوړه او زموږ ښوونځی په سیمه کې ښه شهرت درلود او ډیر مرزایان ترې فارغ شول.

استاد شیر احمد خان تل هڅه کوله چې د شاگردانو درسي ستونزې او پرابلمونه حل کړي او د شاگردانو تدریس او پوهاوي ته یې خاصه پاملرنه درلوده، هغه به شاگردانو ته تل ویل چې د تعلیم سره تربیه ضرور ده او مور باید دې اصل ته ډیره پاملرنه وکړو، که څوک تعلیم ولري او تربیه ونه لري مکمل انسان نه دی او په ټولنه کې ځای نلري همدارنگه یې تعلیمه انسان نه شي کولای په ټولنه کې د ترقي او پیشرفت لپاره او همدا رنگه په ورځني ژوند او چارو کې بریاوې ترلاسه کړي.

په کلي کې د شیر و ار رواج.

په کلي کې د شیر و ار رواج هم وه هغه داسې چې د کلي درې یا څلور و کورنیو به چې د شیدو غواوې درلودلې په وار سره یوې کورنۍ ته د خپلې غوا شیدې ورکولې چې یوه اونۍ به د یوه کور او بله اونۍ به د بل کورچې په ترتیب او وار سره د تمامو هغه کورنیو چې په شیر و ار کې

شريک وه وار رسیده، هرې کورنۍ به دخپلو شديو کتې واهه او اندازه يې معلوموله چې بيا په هماغه اندازه دمقابل لوري خخه شيدي په خپل وار کې ترلاسه کړي، په همدې ډول شير وار ادامه درلوده.

دکلي بنځوپه خپل مينځ کې شير وار اچولی وه نوکله چې به د سهار لمونځونه وشول بيا به دکورد بيالې تر غاړې په لويو متې گانو کې د مستو کتوې خالي کيدلې او دکلي بنځې به ترې چارپيره اود مندانو په واسطه به يې دا مستې په وار سره شاربلې تر خوځگ به يې د مستو خخه جدا اوبيا به يې دچانې په واسطه په بله مخصوصه متې کې راټول او تر هغه پورې شاربلې تر خوځگ خخه يې کوچ جدا او پاته شرمبه به يې دکلي په کورنوته بلخصوص په هغه کورنيو چې دشدو څاروي يې نه درلودل ويشل کيدلې.

د کوچويا دغواغوري چې په زير غوروياديدل ډيربا ارزشه وه چې اکثرا کورنيو د هغه خخه په ورځيني خوراک کې استفاده کوله، همدارنگه يوشمير کورنيو خپل د ضرورت نه زيات کوچ او غوري پلورل او په مقابل کې به يې دخپلو کورنيو نور دار تياوړتوکي پرې رانيول.

دریمه برخه

کلیوالي ژوند او دخلکو بوختیاوې

د لغمان دخلکو ژوند د زحمت ژوند وه، هلکانو به له بنوونځي د درسونو تر فراغت او په کور کې د غرمې ډوډۍ وروسته په کار او غریبۍ پسې وتل په مالدارۍ، زمیندارۍ، لوالور او نورو کارونو به بوخت شول، کورته به یې د سونگ لرگي برابرول، څارویو ته به یې رشقه یا شفتله ریبله او د هغو څارنه به یې کوله، د ژمي لپاره به یې څارویو ته د وچو وبنو خیره یا ذخیره جوړوله چې په همدې ډول کورنۍ ته د ازوقه په برابرولو کې به یې دخپلې کورنۍ د مشرانو لاس نیوی کوه.

په لغمان کې د کرنې محکمه دخلکو په پر تله کمه ده او د لغمان دخلکو د کورنیو عواید د کرنې او مالداري له لارې څه نا څه تامینید ه.

ددې مصروفیتونو تر څنګ د کلي هلکانو تفریفي پروګرامونه هم لرل، ماښام به هلکان د کلي ومخې ته ووتل او په مختلفو ساعت تیریو به بوخت شول، اکثر د پهلوانۍ، توپ ډنډه، خوسۍ لوبه، مخ پټونۍ، الله داد او ډیرو نورو محلي لوبو د سپورټۍ په شپو کې تر ناوخته پورې دوام درلود.

نیکه به تر مازيگره دبزرګر سره د کروندې په کارونو بوخت وه، مور به د غرمې ډوډۍ ورته وړله. زمور د هقان محمد جان نومیده، هلکانو به ورته محمد جان ماما خطاب کاوه، محمد جان ماما شپه او ورځ په محکمه کې کار کاوه او ډیر زحمت یې گاله خو تر اخره پورې د سوکاله ژوند خاوند پدې نه شو چې له یوې خوا د ډیر اولادو څښتن وه او د بلې خوا د فصل د کرلو په موسم کې غنم، جوار او یانور خوراکي مواد په گټه یا سود اخستل او د فصل د حاصل په وخت کې یو په یونیم گټه ورکوله، که د فصل په سر کې به یې د سود خور څخه لس منه غله واخستله بیا به یې د حاصل په وخت کې پینځه لس منه او که شل منه به یې ورکړې وه دیرش منه او هر څومره چې قرض زیاتیده په هغه اندازه سود خور گټه ترې اخستله.

د محمد جان ماما بله چاره نه وه هغه مجبور وه چې اولادونو ته خوراک یا ازوقه برابره کړي او د سود خورو شرایط ومني، هغه کال مې نه هیرېږي چې محمد جان ماما د نیکه په محکمه کې د غنمو لوګه کړ بیا یې دلو شوو غنمو گیدۍ وچلول، غنم یې غوبل، باد او ډیر نور زحمتونه یې وگالل، د درمند په جوړولو کې نه یواځې محمد جان ماما بلکه دهغه میرمن او اولادونو هم ډیرې ستونزې وگاللې، خو کله چې درمند جوړ او تللو ته برابر شو، سود خور یې سرته کیناست، د کلي

اوسيمي رواج وه چې بزگر ته به د درې برخو څخه يوه برخه رسیده، د محمد جان ماما د خپلې برخې سربيره دلو اولور، درمند جوړولو، با دولو او چلولو سره سره بس همدومره شوه چې د سود خور قرض پکې مجرا شي،

سود خور چې هميشه لکه اخوند شاگل ربيره په نکريزو سره وه د غنمو جو الوونه په خره بار او دکور

په لور روان شو، محمد جان له ځايه پا خيد خپلې بنځې او اولادونو ته يې وکتل او سوږ او سيلی يې تر خولې وخت .

نيکه چې دا وضعه وليده نو محمد جان ته يې د خپلې برخې څخه دولس مننه غنم جدا کړل او ورته يې وويل چې اوس دا واخله خداي مهربانه دی کله چې مو جوار وټکول او د توکو څخه مو جدا کړل بيا به سمه مرسته در سره وکړم .

نيکه به هره جمعې ورځ د تيرگريو بازار ته ته، چې کله کله به يې مور هم له ځانه سره بيولو هغه به د جمعې لمونځ د تيرگريو په جامع جومات کې کاوه نو کله چې به د جمعې لمونځ وشو بيا به په بازار کې د نرخونو پوښتنه کول شروع شول چې د دې بازار څخه مو کور ته چای، بوره، تيل، مالگه او نور د ضرورت وړ توکي را نيول .

د تيرگرو بازار ته به د جمعې په ورځ له لرې ځايو څخه خلک د تجارت لپاره راتلل، دې بازار خورا ښه گنه گونه اوجم، جوش درلود، خو کله چې حسن خان په لغمان کې والی شوبيا دنوي ښار بنسټ يې د لغمان په ولايت کې کيښوده او د تيرگرو بازار اوسني ولايت ته چې د عليشنگ او علينگار د ولسواليو په مرکزيت کې موقع لري وليږدول شو، والی حسن خان د لغمان نوی ښار چې مهترلامع په نامه يادېږي په ابا دولو پيل وکړ .

حسن خان د عمرانی چارو سره خاصه علاقه درلوده هغه د لغمان ښار ته ښکلی ښه ورکړه، کلو او بانډو ته يې سرکونه وويستل، که څه هم پدې کار کې د ستونزو سره مخامخ وه مگر هغه وکولای شو چې د خلکو په مرسته سرکونو پلانو، پلچکونو او دنوي ښار د ابادولو چارې په پوره زحمت په مخ بوځي چې د لغمان خلک د هغه خدمتونه د قدر وړ بولي .

وايي مخکې لدې چې حسن خان د لغمان ولايت ته راشي هغه د بغلان په ولايت کې والی وه، هلته يې هم د بغلان دنوي ښار ته داب او اساس ايښی وه نو کله چې دنوي ښار کارونه بشپړ شول، والی امر وکړ چې تمام دولتي دواير دې نوي ښار ته انتقال شي، مسولين والي ته راغلل او د ترانسپورت

د نشتوالي ستونزه يې ورته وړاندې کړه، هغه چې دامشکل درک کړی وه نو ټولو کار مندانوته يې امر وکړ چې دخپل دفترونو څخه يوميز، ياچوکۍ اويا کوم شی چې د وړلو امکان يې وي، له ځانه سره واخلي چې په همدې ترتيب حسن خان خپله چوکۍ په اوږه کړه او يې له کوم ترانسپورته د نورو مامورينو سره يو ځای د بغلان نوي ښار ته کوچ کښی وکړه.

خلورمه برخه

په كليو كې وودونه او دودنه:

په كليو كې د وودونو رواجونه ډير ستونزمن وه، د واده مراسمو ته د ډير پخوا څخه تيارى نيول كيده، ځينې كورنيو به په ځوم ډير باج او تاوانونه راوستل، هغه يې مجبوره چې د ناوې لپاره ډول ډول جامې، گانې، زيور او ډير نور مجللو تحايفو برسیره د ناوې نژدې خپلوانو ته نقدي او جنسي تحايف برابر كړي او همدارنگه په واده كې د سيمې خلكو ته ميلمستيا جوړه او دهغوى د خوشحالي لپاره سازيان راوبولي، چې دې او نور ملا ماتونكو مصرفونو ډير كله ځوم د ژوند تر پايه پورورى ساته.

د كلي هلكان به د سازيانو په راتگ خونى څرگندوله، يو بل به يې د واده د ځاى او د سازيانو د ډلې نه خبرول او ويل به يې چې نن شپه په برياكوز كلي كې واده دى او د گلكي استاد يا ماجتي، غلام، پاينده او يا كومه بله هنري ډله يې واده ته رابللې ده.

سازيانو او ميلمنو ته په كلي او يا هم د كلي ومخې ته مناسب ځاى جوړوه چې تغرونه او كتونه به پكې پراته او د گيسونو په ذريعه به روښانه كيده، سندرغاړو به په وار سره ارمونيه ترغاړې كړه او خوږې سندرې او نغمې به يې ميلمنو ته اورولې، موظف كسانو به چاى، چلم او اوبه گرځولې، د سيل سيمه به د چلمونو او سگرتيو په دودونو لرلې وه.

په لغمان كې محلي سازيان ډيرو چې دهغوى د جملې څخه يو هم استاد گل محمد وه چې په

گلکي مشهوره، هغه به په سندرو کې د مستو بگتيو، غزلو، مصرو، او خلو ريزو تر څنگ ډير په زړه پورې داستانونه او ديني قصې کولې، ښه کمپوز، خوږې نغمې او سرودونه به يې غږول، کله کله به يې د خپل ځوی پايڼده محمد سره چې په پايڼده مشهوره په سندرو کې فلبد يهه شعرونه په خوږ و نغمو کې اورول او شعري مقابله به يې کوله، همدا وجه وه چې د عوامو خلکو ډير خوښيده.

پايڼده هم خوږ او از درلود او ښه هارموني يې غږوله چې ورسته بيا په يو ترافيکي پيښه کې ومړ او گل محمد استاد تر ډيره وخته د خپل ځوی په غم کې غمجن پاته شو.

په لغمان کې د مشهورو محلي هنر مندانو له جملې څخه د استاد گل محمد او پايڼده تر څنگ ډير نور خوږ ژبي سندرغاړي لکه منگل استاد، ماجتي استاد، غلام محمد چې په غلامي مشهوره، ملا، ملنگ باغبان، عاشق ملا شاگل، زيرگل او ډير نور وه چې په محفلونو کې د ملنگ جان، بهايي جان، او د لغمان د شاعرانو لکه علينگاري استاد، محمد نور، د گلکاريو بسملا، اشکار، حنان، شهيد ارمان، عمرزی وال، گوجوال، فقير سيد بها الدين جان او نورو شاعرانو شعرونه په خوږ و نغمو کې کمپوز او په خپلو خوږو او ازونو کې خلکو ته اورول.

په همدې ډول ساز به تر سبا مازيگر دوام درلود، مازيگر به ځوانانو ډولۍ به په اوږه کړه، ځوم يا شاه به د ډولۍ ومخې ته او نور ميلمانه او دکلي خلک به د سازيانو د ساز په بدرگه د ډولۍ تر شاه د ناوې د راوستلو په مقصد روان شول.

کله چې به د ناوې کلي يا کورته ورسيدل هلته به د نکاح لپاره د کلو مشران، سپين گيري، ملکانو، ديني علما، د جومات امام او نور با نفوذه اشخاص په يوه خاص او مناسب ځای يا حجره کې سره راټول او شرعي نکاح به د جومات دملا صاحب له خوا وتړله شوه چې پس له حجاب او قبول څخه ځوم او د ځوم خپلوانو ته د نکاح مبارکي ويل کيده او د نکاح خواږه به په خلکو تقسيم کړل شول.

تر نکاح وروسته به سازيانو بيا يوه پنجه مست ساز وکړ او بيا به ځوم د خسر په کور کې د نور بوج او رواجونو سره پنجه نرموله، هغه داسې چې دکلي نايي، ترکان، زرگر، پښ، گلکار، اشپز او نورو به په وار سره د ځوم ومخې ته کيناستل او خپله حقداري به يې ځينې غوښتله او ځوم مجبوره وه چې داسيالی تر سره کړي او د هريو سره حقداري او څه نقدې پيسې ورته ورکړي.

وروسته له هغه به ځوم د ناوې خونې ته بیول کیده ، د ناوې خونه چې د ناوې د خورلڼو ، بنځو او ماشومانو څخه ډکه وه مخکې لدې څخه چې ځوم د ناوې خونې ته ننوځي د نجونو لخوا به د ناوې د خونې ورپورې ساتل کیده چې وروسته د خوشیو څخه ځوم نجونو ته د شیرني یا نقد و پیسوپه ورکولو سره د ناوې د خونې ورپرا نیسته او ځوم ته به د راتگ اجازه ورکړل شوه ، د ځوم په راتگ سره به په هغه باندې چاکلیت ، نقل ، پتاسې او تورې پیسې له هرې خوا شیندل کیدې چې په خونه کې به سمد م غوغا جوړه شوه او هرچا هڅه کوله چې ځانله په دې چور کې څه ترلاسه کړي او ځوم ته به پس له ډیرې گډوډۍ دا موقعه پیدا شوه چې د ناوې تر څنگ ځان ورسوي او دهغې سره یوځای ودریږي .

بیا به دکلي نجونو او بنځوله چمبې یاداريا سره او ازونه پورته کړل او په مستو سندرو او نڅا گانو به یې محفل ته خوشحاله بڼه ورکوله چې په همدې ډول پس له ډیرو ټوټکو او رواجونو به په خوشحالي سره ناوې ډولۍ ته بدرگه کیده او د ټوپکو او تفنگچو په ډزو سره په ډیر خوشحالي د ځوم کورته راوستله .
د ځوم په کور کې مخکې له دې چې ناوې د ډولۍ څخه کوزه کړي د ډولۍ و مخې ته به یې پسه او یا چرگ حلالوه او د ناوې پښه به یې په وینو سره کوله چې وروسته له هغې به ناوې د ډولۍ څخه د کوزیدو اجازه ترلاسه کړه .
د ناوې په کوزیدلو سره به د واده لمړۍ او اساسي مراسم ختم او ځوم کولی شول چې وروسته له ډیرو جنجالونو او کړاوونو څه آرام وکړي ، خو سره لدې هم د ناوې دریمه ، تخت جمعي او په اومه کې دپلار کورته تگ بیا دومره د جنجال او تشویش خبره نه وه .

پینځمه برخه د نوي کال یاد نورو میله:

د نورو میله په لغمان کې لکه زمور د هیواد د نورو ولایاتو په شان په ډیرو شاندارو مراسمو سره لمانځل کیدله، د کلي هلکانو به هم په دی ورځ کې ځانگړي پروگرامونه درلودل، هغه داسې چې ټول به د کلي ومخې ته د ونود تازه بناخونو سره چې د نوي کال په موسم کې نوی غوټی او پانی کړې وې راوتل او د کلي د هر کور د ور مخې ته دا ترانه په لور او از اوروله:

گل گل د نورو
خدای دې درکي شتمن روز
د شتمن روز برخه راوړی

د دې ترانې په اوریدلو سره به د کور خاوند د کوره څخه څه خوراکی توکي لکه وریجې، غوړي، پیاز او نور هغه مواد چې د پخلي لپاره پکاریدل هلکانو ته نذرانه کول، چې په همدې ډول هلکان به د کلي ټولو کورونو ومخې ته ورتلل او په کافي اندازه د ضرورت وړ مواد به یې تر لاسه کړل.

کله چې به یې مواد راټول کړل بیا به هلکانو بشقابونه، دیگ، کاسې، کفگیر، غوړي، مالگه او مسالې د خپلو کورونو څخه راوړل او په مناسب ځای کې به یې د پخلی تدابیر نیوه.

ورو سته له هغه به هر څوک یو کار ته وگمارل شو، چا به نغری جوړاوه چا به د سون لرگي برابرول، څوک به په اشپزی بوخت شو، چا به د ناستی ځای برابر اوه، او یوې ډلې به د تیگې اچولو مسابقه کوله او څوک به بیا د خپلې د تبعې ملگرو سره په گپ، شپ لگیاوه. څو شیبې ورو سته به ډوډۍ تیاره شوه، دسترخوان به هموار شو او هلکانو به په خوشحالي او خوند سره د نوي کال ډوډۍ یو ځای نوشجان کوله.

د نوي کال یاد پسرلي په موسم کې هوا معتدله او د تفریح لپاره مناسبه وي، د بڼتې او غر ونه، باغ او باغچې شنې او سرسبزې، د غرونو په لمنو کې غاټول او ډول ډول خود رویه گلان شنه کیږي چې داموسم او طبیعت لغمان ته ځانگړې بڼکلا او رنگ ور بڼي.

دمهترلمک ع لمرنی بڼوونځی:

محترم لوستونکو!

کله چې مونږ د حیدر خان یو د کلیوالي بڼوونځی څخه فارغ شوو، ورسته دمهترلمک په

لمړنۍ ښوونځۍ کې چې دده زیارت دکلي په جومات کې یې موقعت درلود شامل شوو، دا ښوونځی زموږ

د کلي څخه تقریباً ۱۰ کیلومتره لرې پرته وه چې موږ به هره ورځ دې ښوونځۍ ته پلې ورتلو چې دا و اټن په اوله کې سترې کیدونکې وه خو بله چاره نه وه، دکورنۍ غوښتنه دا وه په هر ډول چې وي موږ باید د درس او تعلیم نه بې بهرې پاته نه شو.

څه موده وروسته د مهترلمک لمړنۍ ښوونځۍ دده زیارت د جومات څخه خپل اصلی ځای ته چې نوی یې د جوړیدو چارې بشپړې شوې وې او د زیارت دکلي په جنوب شرق او یو کیلو متری کې موقعت درلود انتقال شوه.

د مهترلمک په لمړنۍ ښوونځۍ کې زموږ تمام همصنفيان په څلورم ټولگي کې شامل شول، دا ښوونځی د عمرزیو، چاردهي د سیمو او دلغمان د ولایت په مرکزیت کې موقعت درلود چې پوه او مجرب استادان یې درلودل، دهغو د جملو څخه ښاغلی استاد علینگاری چې ډیر با احساسه شاعر هم وه، ښاغلی استاد عظیم خان چې د ریاضی استاد وه، ښاغلی مولوی صاحب فضل الرحمان خان، ښاغلی حسین خان چې په بزرگ مشهوره، ښاغلی خواجه محمد خان، ښاغلی ستار خان ښاغلی سرمعلم صاحب حبیبالله خان، ښاغلی محمد اجان، ښاغلی سرمعلم صاحب غفور خان ښاغلی محی الدین خان او ډیر نور ښاغلي او د قدر وړ استادان وه چې د هغوی له برکته ډیر شاگردان د پوهې او تعلیم لوړو مدارجو ته ورسیدل، او د وطن پرستي او پوهې په لباس سمبال ټولني ته وړاندې کړل شول.

لکه څنگه چې مخکې مو د ښاغلي علینگاري صاحب او دهغه د شاعرۍ په اړه یادونه وکړه لازمه گڼم چې دهغه د شاعرۍ په اړه څو کرښې اضافه کړم. د استاد الینگاري اکثر اشعار د خوږ ژبې هنر مند پاینده او نورو سندر غاړوله خوا کمپوز شوی دی، برسیره پردې علینگاري صاحب زموږ د ښوونځۍ د هنر او کلتور په برخه کې پوره همکاري درلوده، په ښوونځۍ کې د قلمی دیوالي

جریدې او همدارنگه په ښوونځۍ کې د ترانې د ټیم فعالول او نور علمي او فرهنگي پروگرامونو په مخ بیولو کې خاصه ونډه درلوده، د ښوونځۍ د ترانې ټیم هر سهار په شاگردانو تمرین کیده چې د ښوونځۍ په مراسمو او د ولایت په رسمي محافلو او تجلیلونو کې زموږ د ترانې ټیم خاص ځای درلود او ډیر ښه وطني، با احساسه اشعار یې د ترانې ټیم ته برابرول او شعرونه به یې په خپله لیکل چې دهغه له جملې څخه یوه ترانه چې څو بیته یې همدا اوس هم په ذهن کې راسره دي لیکم:

انسان په پوهه کامل انسان شي
عقل يې سالم شي روح د جهان شي
شرف حاصل شي علم او ادب نه
نه چې د مال او ملکو نصب نه
علینگاری به ستا په فرمان شي
عقل يې سالم شي روح د جهان شي

زموږ د ښوونځی د ترانې ټیم د دې ترانې په اورولو سره په هغه محفل کې چې دروښان په
لیسه کې جوړ شوی وه لمړی مقام ترلاسه کړ.
زموږ لپاره د مهتر لمرنۍ ښوونځی په زړه پورې په دې وه چې دلته د حیدر خانو
ددهاتې ښوونځی په پرتله هر څه مرتب او منظم وه، درسي صنفونه، منظم تقسیم اوقات،
د هر مضمون لپاره مشخص استاد، د ښوونځی اداره او نور هر څه نوي وه. د ښوونځی سیمه به هره
ورځ د ښوونځی د ملازمینو په واسطه پاکه او اب پاشي کیدله، شاگردان مجبور وه چې په
ټاکلي وخت درس ته راشي او د ښوونځی نظم او مقررات مراعت کړي، که څوک به یې موجه
ناوخته ښوونځی ته راغی او یا کومه بله بې د سپلینې به یې وکړه، هغه ته به د ادارې له خوا جزا
ورکول کیده.

شپږمه برخه

د روښان لیسې

درنو لوستونکو !

موږ دمهرلمک په ښوونځي کې تر شپږم ټولگي پورې درس او تعليم وکړ، کله چې د شپږم ټولگي څخه فارغ او شهادت نامې مو تر لاسه کړې نو د زده کړې د ادامې په مقصد زموږ ټول اسناد او سوابق دمهرلمک د لمرني ښوونځي د ادارې له خوا روښان لیسې ته وليږدول شول او هلته په اوم ټولگي کې شامل او د نورو نويو استادانو او همصنفیانو سره اشنا شولو .

د روښان لیسې چې په هغه وخت کې په لغمان کې یوا ځینې لیسې وه دمهرلام د ښار په مرکز کې یې موقعه درلود چې د ډیرو لږې ځایونو څخه لکه د الیشنګ او الینګارد ولسوالیو، شمنګل

، عمرزایي، چهاردهي، د قرغیو ولسوالۍ، مندرور او نورو ولسوالیو، علاقه درلود کلیو، اوباندو څخه ورته زده کوونکي د درس او تعليم لپاره راتلل، چې ورسته بیا د زده کوونکو د مشکلاتو په نظر کې نیولو سره په سنگره، قرغیو، او مندرور کې نورې لیسې جوړې شوې چې د دې لیسو په جوړیدلو سره د شاگردانو ستونزې نسبي کمی او هرچا کولی شو چې په خپلو نژدې سیمو کې خپل زده کړې او تعليم ته ادامه ورکړي . اکثر شاگردان ښوونځي ته پلي یا په بایسکل راتلل، د ترانسپورت امکانات ډیر لږو خلکو ته میسر وه .

د روښان لیسې ډیره پخوانۍ لیسې ده چې تعليمي سويه یې دمجربو استادانو په لرلو سره ډیره لوړه وه او ډیر فارغان یې لوړ دولتي او علمي مدارجو او منصبونو ته رسیدلي دي . پدې لیسې کې ډیر زده کوونکي په تعليم بوخت وه، هرې دوره یې درې یا څلور ټولگي درلودل د مثال په توګه د اوم ټولگي به داوم الف، بی، جیم او یا اوم دال په نامه یادیدل .

د روښان لیسې د حیدر خان یو د کلیوالي او دمهرلمک د لمرني ښوونځیو په پرتله ډیر توپیر درلود، صنفونه نسبي مجهز وه، په هر صنف کې د ټغرونو په ځای میز او چوکۍ وې، زده کوونکي به په منظم وخت په دریشۍ کې ښوونځي ته راتلل، په ښوونځي کې ملي او نړیوالې ورځې لکه د ښوونکي، آزادی، دمور او نورو تاریخي ورځو لمانځنه کیده، ښکلې ډرامې به جوړیدلې چې شاگردانو او استادانو به پکې فعاله ونډه درلوده . د روښان لیسې استادان هریو ښاغلي عظیم خان، ښاغلي مولوی صاحب طاهر خان چې په خطیب مولوی مشهور وه، ښاغلي ستار خان، ښاغلي متین خان، ښاغلي خانګل خان، ښاغلي ضیاو الحق

خان بناغلی عبدالرزاق خان او ډیر نور د قدرو استادان وه چې همیشه یې د شاگردانو سره په درسي مشکلاتو کې مرسته او همکاري لرله.

سیاسي کړۍ او گوندي فعالیتونه:

درنو لوستونکو!

کله چې مور به د ښوونځي څخه رخصت شو، نوزده کوونکي به ډلې ډلې د کور په لور روان شول او په لاره کې به دیني، علمي، سیاسي او اجتماعي بحثونه کیدل. د شاگردانو یوې ډلې به د درسونو په برخه کې یو د بل سره مرسته کوله، په ځانگړې توگه د لوړو ټولگيو زده کوونکو د اوم او اتم ټولگيو د زده کوونکو سره.

بلې ډلې به علمي او فلسفي بحثونه کول او یوشمیر نورو به بیا سیاسي بحثونه کول چې د مشخصې

موضوعگیری یا ایډیالوژۍ لپاره یې کار کاوه، هغو به د کلو، بانډو، ولایاتو، مملکت او په سیمه کې دخلکو حکومتونو او سیاستونو په اړه خپل نظر څرگند او، چې اکثر ادا بحثونه په هیواد او نړۍ په کچه د فقر، بدبختۍ او بیعدالتۍ په مدار څرخیدل. یوې ډلې به د یوې سیاسي ایډیالوژي څخه او بلې به بیا د بل سیاسي دریز او موضوعگیری څخه دفاع کوله. د دې حالت څخه داسې معلومیده چې مختلفو پارټیو او گوندونو د ځوانانو په مینځ کې دخپلو صفوفو د تقویې په مقصد کار شروع کړی وه.

دا بحثونه په زړه پورې په دې وه چې هر ډلې به په هیواد کې د بدبختیو عوامل په مختلفو نظرونو تحلیلونو او دیدگاهو کې خپرل او ځوانان یې په هیواد کې د یوې عادلانه ټولني د مینځ ته راتگ په مقصد مبارزې ته را بلل او په همدې ډول به یې دخپلو علاقې وړ پارټۍ او تنظیمونو کې تنظیمول.

ځینو بیا د اسلام مقدس دین ته د خدمت په منظور او په وطن کې د اسلامي اصولو د تذبیب په مقصد خلک جهاد ته را بلل او د دې ټولو بد بختیو اصلي لامل یې اسلامي اصولونه مراعت کیدو دلیل باله او خلک یې د دې مقدس هدف د عملي کولو په مقصد په اسلامي لیکو کې تنظیمول او کفر سره یې د جهاد نارې پورته کړې وې.

ځینو نورو بیا د مارکس او انگلزد ایډیالوژۍ طرفداران وه چې هغوی د دې بدبختیو اصلي لاملونه په وطن کې د طبقاتي ژوند موجودیت باله او داسې یې تحلیل کاوه چې مور باید

زیربنا یا اساس ته تغیر ورکړو، او په وطن کې د عادلانه او انساني ټولني د راوستلو لپاره کار وکړو او د همدې هدف لپاره یې خلک طبقاتي مبارزې ته د صلح امیزه لارې رابلل.

ځینو نورو بیا د مارکسیستي سیاست په تاییدولو سره د قهر امیز سیاست تر فدارو چې د مایوستانو په نامه یادیدل، بلې ډلې بیا د دې ټولو بدبختیو عامل د افغانانو په عدم اتحاد کې څرگند او د ټول افغان ملت یووالی او دیو موټي افغانستان د جوړولو ادعا یې کوله او خلک یې اتحاد او اتفاق ته رابلل.

په همدې ډول هر سببا او ماسپښین د ښوونځی په لاره کې موږ د داسې بحثونو سره سره او کار درلود چې کله کله به دا بحثونو دومره مصروف ساتلو چې دالس، یولس کیلو متره منزل به راته ډیر ذغرده شو او ستړیا به مو لږه احساسوله.

په همدې ډول په لغمان او دهیواد په نورو ولایاتو کې د خلکو د پاکو او سپیڅلو، ملي، وطني، اسلامي او انساني احساساتو په گټه اخستلو سره د سیاسي پارټیو صفوف ورځ په ورځ تقویه او په هیواد کې د ډلو، ټپلو، تنظیمونو او گوندونو لپاره تهداب ایښودل کیده چې دیو واحد وطن، دین او ایین خلک یې په مختلفو گروپونو پارټیو او تنظیمونو تقسیم او د نفاق او بدبختي کندي ته گذار کړل، چې ورسته بیا د دې فعالیتونو نتیجه زموږ هیواد والو په خپل سر سترگو ولیده او احساس یې کړه.

خوږ ژبی سندر غاړی مرحوم ماجتي

غواړم په دې برخه کې د خوږ ژبي محلي سندر غاړي مرحوم ماجتي چې د لغمان د چاردهي په سیمه کې یې هستوگنه درلوده، دهغه د شخصي ژوند په هکله ستاسو توجه راوگرځوم:

ماجتي چې همیشه یې پاکې جامې په تن او د پلاوی لنگی شمله به یې نیغه دروله د موسیقي د ډیر الاتو لکه هارمونی، اکاردیون، ماندولین، گیتار، ویلون، شپیلی، یا فلوت، تنبور او نور سره پوره اشنایي او مهارت درلوده چې همیشه به د دغو الاتو د جملې څخه یو ورسره لیدل کیده.

ماجتي همیشه د خوښیو په محفلونو کې خوږې سندرې کولې چې اکثره سندرې یې د مینې او محبت سندرې وې چې په ډېر سوز او گداز به یې ویلې.

له سندرو څخه یې داسې معلومیده چې هغه به چیرې زړه بایللی وي، او د چاپه پته مینه کې سوزیږي او همدې مینې دی شاعري ته هڅولی دی، چې په حقیقت کې همداسې هم وه. هغه به د خپلې پټې مینې اظهار په سندرو کې داسې کوه:

مین چي شومه په گل ببو
ستي يي کړمه په سرو لمبو

په رښتیا سره د گل ببو مینې ماجتي ډیر زوراوه، دهغه دا سندره ډیره مشهوره شوه، چې ور
سته بیا په کابل راډیو کې چې په هیواد کې یواځینې راډیو وه ثبته شوې وه او همیشه به د
راډیو له لارې اوریدل کیده. ماجتي ورسته ددې کړاؤنوپه نتیجه کې په نا علاجه رنځ اخته شو
چې دا نا علاجه مریضی د نری رنځ مریضې وه چې هغه یې د مرگ او نابودی لوري ته بیوه.
داسې رنځ چې د علاج چاره یې نه وه، هسې چې ورته لازمه وه دمعالجې او تداوي امکان یې
نه وه برابر، ماجتي هم دخپل را تلونکي په هکله بڼه پوهیده، هغه په یوه بله سندره کې چې
شعريې خپل وه داسې ویل:

افسوس افسوس ځما په حال چې مې ارمان پاته شو
لکه دگل په شان نازک مخ د جانان پاته شو

د ځنکدن اخر سلگي دي تر ماراشه اشنا
دا دواړه سترگې مې نیولي ستا دیدن لپاره
د رقیبانوپه لمسون شولي له ماکناره
په اخرت کې زما لاس ستا په گریبان پاته شو
لکه دگل په شان نازک مخ د جانان پاته شو

زني مې وتره په لاس دازمادی وصیت
راباندې وایه شوکرته کلمه دشهادت
روح مې دا ستا په انتظار دی رانه غواړي رخصت
زما په زړه کې دا داغونه د هجران پاته شو
لکه دگل په شان نازک مخ د جانان پاته شو

د جنازی کټه ته مې چیغه کړه چې لاری اشنا
سبا دوخته په مزار کې راته وکړه دوعا
زما په شناختې باندي وکړه دزرگي تسلا
زما دقبر خاورې تاته یو نشان پاته شو
لکه د گل په شان نازک مخ د جانان پاته شو

دا ستا دسترگو په گولي زرگی زما شوقلم

ترسترگو او بنکی تو یومه سات په سات دم په دم
که راته را کړې دوايي د سرو لبا نوملهم
د ماجتي ځيني اخر دغه جهان پاته شو
لکه دگل په شان نازک مخ د جانان پاته شو

دا سندره زموږ په کليو او بانډو کې ډيره مشهوره شوې وه او ورسته ماجتي دا سندره هم په کابل راديو کې ثبته کړه چې اکثر د راديو له لارې اوريدل کيده.
ماجتي د نري رنځ په نتيجه کې په ځوانه ځوانی کې ورو ورو خپله روغتيا او صحي حالت له لاسه ورکاوه، د هغه څخه په يو محفل کې چا پوښتنه وکړه چې استاذه! صحت مو څنگه دی؟
هغه په ځواب کې ورته وويل: چې نه مريم نه ژوندی، خو بيا هم کوشش کوم ستاسو د خوښۍ لپاره خو سندرې درته ووايم او د خپل د زړه خواله تاسو سره په سندرو کې وکړم.
په رښتيا سره ماجتي خوږ او د مينې ډک او ازدرلود چې د بده مرغه د ژوند کړاو نو هغه ته نور موقع ورنه کړه چې د هنر په هکله څو نور گامونه پورته کړي، او د خپلې مينې او ارمانو غوټۍ يې خلاصې شي.

ماجتي د نري رنځ په نتيجه کې ومړ، د هغه مينه وال د هغه جنازې ته ډير راغلي وه د هغه جنازه يې د چهاردهې د شاه گذر بابا په جگې غونډۍ کې خاورو ته ورسپارله، نو کله چې خلک د جنازه څخه راوگرځيدل، کلي ته درسيده سره سم د هغه دا سندره چې:
افسوس افسوس ځما په حال چې مې ارمان پاته شو
لکه دگل په بنان نازک مخ د جانان پاته شو

په هماغه شيبه د راديو له لارې خپره شوه، خلکو له لرې څخه ددې سندرې په اوريدلو نور هم غمجن شول او د حسرت او تاثر او بنکې يې ترسترگو تويې شوې، او مرحوم ماجتي يې دخپلو هيلو او ارمانونو سره يوځای خاورو ته سپارلی وه، خدای دې وښی او روح دې ښاد او آرام وي.

اومه برخه حشر يا مشترک کارونه

حشر يا مشترک کارونه په سيمو کې د بيالو په پاکولو د سربندونو په جوړولو ، د شولو د بزغليو په کرلو ، د سرکونو اولويو لارو په جوړولو او همدا رنگه په کليو او بانډو کې د بامونو د کاڼولو ، د کروندې د محصولاتو په راټولولو ، په مړي او ژوندي او ډير نورو هغه کارونو کې چې د کليو د اوسيدونکو په شريکه همکاري په يو ټاکلي ورځ او يو معلوم پروگرام سرته رسېږي ، چې دا شريکې مرستې يا حشر د کليو د اوسيدونکو او يا هم کله د دولتي اورگانونو په غوښتنه ترسره کېږي .

په لغمان کې د چاردهي د سيمې لويه بياله چې د بي بي حاجب د زيارت په ساحه کې د اليشنگ د سيند څخه سرچينه اخلي او د راه دار يا سخي پله څخه ورسته د چاردهي د سيمې دمخکو د خړاوبه کولو او په ورځيني ژوند کې دخلکو دگتې په اخستلو کې موهم او حياتي رول لري .

ددې اونورولويو بيالو د اوبو عادلانه ویش او دگتې اخستلو په موخه هرکال نوی میراو يادبيالي مسول ټاکل کېږي .

ټاکل شوی میراو دنده لري چې د بيالي ، بندونو او سربندونو د جوړول او دهغو د فعاليت څخه تل با خبره وي او د اوبو عادلانه ویش په نظر کې وساتي که نه نو د بي خبره او بي انصافه میراو د کار په پایله کې د کلو د اوسيدونکو د نفاق او شخړو لامل گرځي چې دا شخړې او ستونزې کله بيا په مرگ ، ژوبلې او د سرونو په ماتيدو هم ختمېږي .

په لغمان کې دگرميو په موسم کې دلور وغرونو واورې اوبه کېږي او په همدې موسم کې ډيری وختونه گلۍ ، بارانونه ، تالنده او بريننا د سيلابونو دراتلو لامل گرځي چې په ځينو وختونو کې د مالي او ځاني تاوانونو ترڅنگ د فصلونو د خرابيدو سبب هم گرځي .
داسيلا بونه د دريابونو اصلي مسيرونه بد لوي ، لوي لوي ونې او کمرونه چپه کوي ، کورونه او

خاروي له ځانه سره په مخه کوي .

خرنگه چې سيلابونه دوچو دښتو او خوړونو څخه تيرېږي چې شگې ، خاورې او بوتې له ځانه سره ليرېدوي چې دا خړ سيلابونه ددې سبب گرځي چې د سيندونو په استقامت لوی سربندونه ويجاړ او بيالي د خاورو او خټو په کيناستلو سره ډکې کړي چې د اوبو د بهيدو کميت په بيالو

کې کموي، په همدې دليل کليوال هر کال د بيالو د بيا پاکولو او د سر بندونو د بيا جوړولو په
تکل شريک کار يا حشر تر سره کوي.

څه وروسته کله چې د اليشنگ د سيند د اوبو سر چينې يا د غرونو د لوړو څوکو واورې د گرمي
د زياتيدو له امله اوبه شي نو د سيند اوبه هم ورو ورو کميږي چې وروسته بيا په دې لوی
سيند کې د يوې بيالې په اندازه هم اوبه نه وي، په همدې دليل د چاردهي د سيمي خلک
مجبور دي چې د خپل د اړتيا وړ اوبه د الينگار د سيند څخه چې هميشه يې اوبه ډيري وي
استفاده وکړي هغه د اسې چې د الينگار د سيند څخه يوه بياله د الينگار د همدې درې په غربي
برخه کې د غونډيو له پاسه چې ډير له پخوانه کيندل شوې ده د چاردهي د سيمي په شروع کې د
اليشنگ د سيند سره يوځای کيږي همدا بياله هر کال د چاردهي د سيمي اوسيدونکي د سر
بند څخه ترميم او پاکوي او د اوبو د نشتوالي ستونزه په اوږي کې د حشرونو په سرته رسولو
سره حلوي.

شفيع ماما يا دکلي نائي

زمور دکلي نائي محمد شفيع نومیده، هغه به دکلي داو سيدونکو او هلکانو د سروينستان وړ
اصلاح کول.

دکلي هلکانو د لنډو وينستانو سره دومره ليوالتيانه بنودله خومشران دا وړ دو
اولويوينستانو طرفدار نه وه، هلکان يې مجبورل چې د سروينستان لنډ کړي خو سره له دې
نائې به د هلکانو وينسته برابر او بنايسته جوړول، هغه به نه هلکان او نه مشران خپه کول.

شفيع ماما به دکليو هلکانو او اوسيدونکو خبر په مياشت کې يو ځل اخيسته او د سروينستان
به يې ورته اصلاح کول چې په او جوړه کې به يې د فصلونو د لوگه په موسم کې په کروندو
گرځيده او خپله برخه د لو شوي فصل صدری يا گيدی ترلاسه کوله او وروسته بيا د درمند
د تللو په وخت کې هم نائي ته برخه بيليدله.

لکه څنگه چې مووويل شفيع ماما تنها زمور دکلي نائي نه بلکه د چاردهي دنورو کليو اوبانډو
اوسيدونکو نائي هم وه چې د فصلونو د لوگه په موسم کې به د ډيرو غلو دانو څخه برخه مند
وه، هغه به تل په کلو او بانډو گرځيده او په سيمه کې به د ټولو پيښو څخه باخبره وه نو په کليو
کې چې به کومه د خونبي، مړي يا ژوندی خبره وه هغه دنده درلوده چې خلک خبر کړي.

د روژې مبارکه مياشت

د روژی په مبارکه میاشت کې د کلي سپین گيري، ځوانانو او هلکانو ټول د روژه ماتې لپاره د کلي جومات ته راتلل، روژه ماتې، خيرات ياندر به يې له ځانه سره جومات ته راوړه، د جومات ومخې ته د ماښام د لمانځه د اذان څخه څو شيبې دمخه د کلي هلکان او ماشومان را ټوليدل، نو کله چې به ملا صاحب د الله اکبر او ازپورته کړ، ټول ماشومان به د کلي په کوڅو کې په لوړ او زويل، روژه ماته کړی د روژه ماتې اذان وشو چې په همدې ډول به ماشومانو او هلکانو د کورنيو روژه دارانو ته خبر ورکاوه تر څو هغوي په اطمینان سره خپله روژه ماته کړی.

د کلي اوسیدونکي د ماسختن د تراویح لمونځونو ته هرو مرو راتلل د تراویح لمونځ زموږ له پاره ډیر په زړه پورې وه، هلکان به حتمي لمانځه ته راتلل خو تعامل دا وه چې هلکان به د لمانځه

په وخت کې د جمعې په ورستې صف کې دریدل،
هلکان به روژه نیولو ته هوسیدلو چې د جومات ملا او د کلی سپین گيرو تشویقول او ویل به یې چې په دې عمر کې روژه نیول ډیر ثواب لري او خدای پاک یې تاسو ته اجر درکوي.

اتمہ برخه

لغمانی اوگره او د هغې ډولونه :

لغمانی اوگرې، د پخولو ترتیب او د هغه ډولونو په اړه بناغلي نجم الدین سعیدی په زړه پورې مطالب راټول کړي چې د سعیدی صیب لیکنې ته یې له تصرفه په دې برخه کې ځای ورکړ شوی دی، هیله مندیم چې د درنولو ستونکو د پاملرنې وړوگرځي .

د پخولو ترتیب:

اوگره او د هغه د پخولو ترتیب ډیر ساده او اسان دی هغه داسې چې غټې وریجې دگرمو اوبو سره پاکې پریمنځي کله چې وریجې بریمنځل شوي په ایشیدلو اوبو کې یې تر هغه ویشوي چې نرمې شي چې دغه نرمې شوي غټې وریجې داوگرې په نامه یادوي چې په لاندې مختلفو ډولونو ترې گټه اخیستل کیږي .

لمړۍ- اوگره د کرتو سره:

کله چې اوگره پخه شي هغه په ناشکن یا عادي غوري کې را باسي او د غوري په مینځ کې بنکلی څرخنی ورته جوړوي او پدې څرخني کې سولول شوي کرت چې مخکې یې په کرتمال کې سولولي وي ځایوي او بیا زیر غوري ، وازده یا عادي غوري په ارکاره کې ښه سره کوي او په څرخني کې د سولول شوو کروتوله پاسه اچوي ، ورسته بیا په غوري کې د اوگرې له پاسه سابه ، شلغم ، پخه شوي وچه غوښه د لوبیا سره په بنکلي نظم ځایوي او د دسترخوان په سربېرې گډي چې د تعامل سره سم هر غوري د دوو څخه تر درې کسانو لپاره او که د کورنیو او یا دمیلمنو شمیر ډیروي په همغه اندازه د غوریو شمیر هم ورزیاتوي .
کله کله په اخر کې د اوگرې څرخنی وړانوي او کرت او اوگره گډوي چې هغه گډه شوې کرت او اوگره بیا ځانله خوند او طعم لري .

دوم- اوگره د کنډ یا دغواد عادي شیدو سره:

کنډ: هغه شیدې دي چې غوا یې نوی خوشکی زیرولی وي، پدې ډول اوگره کې په څرخني کې کنډ یا شیدې ځایوي او کله کله سره شوي غوري هم د پاسه پرې اچوي .

دریم- اوگره د مستو یا شرمبو سر :

د اهم دهمغې اوگرې یوه بله نمونه ده چې په څرخني کې یې مستې ځایوي .

د شرومبو سره اوگره په شرومبه کې گډوي او د نوش پیاز یا عادي پیاز سره تری استفاده کوي

شرومبې او اوگره د لغمان په چارباغ کې ډير رواج لري ، د دې سيمې خلک د شپې له خوا اوگره پخوي او د شرومبو سره يې بڼه گډوي ورسته د دې گډې شوې اوگرې سرور پتوي او د بيالي تر غاړې يې د اوبو په سرگدي او د سهار له خوا ټوله کورنۍ په دسترخوان سر راټولېږي او يوځای ترې استفاده کوي .

خلورم - اوگره د لاونډ سره:

لاونډ يا) کرو (يو مخصوص تعم دی چې د شرومبو څخه يې جوړوي هغه داسې چې د مستو شرمبه په يو ظرف کې اچوي او يو اندازه اوږه ورسره گډوي ترڅو اوږه په شرومبه کې بڼه حل شي او په نغري يې گډي ترڅو بڼه وايشول شي پس له هغه په ارکاره کې څه ميده شوي پياز په غوړيو کې سره کوي او په ايشل شوي شرمبه کې چې اوږه په کې حل شوې ورزياتوي او د خمخۍ سره يې نور هم خلتوي چې پس له يو معين حرارت څخه خوندور لاونډ يا) کرو (ترې جوړېږي چې د لاونډ د اوگرې په څرخني کې ځايوي او کله کله د سره شوي غوړي هم د پاسه پرې اچوي او په خوند او مزې سره ترې استفاده کوي .

پنځم - شوله:

شوله د غټو وريجو څخه جوړېږي ، هغه داسې چې اول په غوړيو کې څه پياز سره کوي او ورسته څه اوبه يا د پخې شوې غوښې بنوروا پکې ورزياتوي کله چې د اښوروا و خوتيدله پريمخل شوي غټې وريجې پکې اچوي چې پس له معين حرارت څخه ورته دم ورکوي او پس له هغه وازده په ارکارۍ کې سره کوي او د شولې د پاسه يې اضافه کوي چې خوندوره شوله تری جوړېږي .

د اوگرې يو بل قسم سبونا که ده چې په شوله کې سابه ورگډوي او د سبونا کې به نامه خوندوره شوله تری جوړېږي چې د هغه د پاسه هم د وازدې يا غوړيو جغ باسي .

د اوگرې نور اقسام زمور د گران هيوادو په نور ولاياتو کې هم مروج دی لکه د پکتيا او خوست په مناتقو کې چې د ډنډکي په نامه يې يادوي او پخول يې د لغمانۍ اوگرې سره فرق لري . همدارنگه د کابل په شمال کې لکه گلدره ، شکر دره او غور بند کې چې د شولې غور بندي په نامه يادېږي په هغه کې کوفته ، لوبيا او ترخه مرچ ورگډوي .

بايد وويل شي د غټو وريجو رواج د شرقي هند وچين څخه افغانستان ته انتقال شوی چې د پخولو ترتيب يې د نورو هيوادو سره توپير لري .

په لغمان کې داوگرې يا غټو وريجو د استفادې ترڅنگ د مينو وريجو څخه چې د سرده دريدونې او يا گرمه وريجو په نامه يې يادوي هم استفاده کيږي او دلغمان په مختلفو سيمو کې لکه د اليشنگ او الينگار په درو کې ، د چاردهي ، حيدر خاني ، ماشه خيل مندرور ، قرغيو او ډيرونورو ځايو کې کرل کيږي .
لغمانۍ وريجې زموږ په وطن کې خاص شهرت لري او دهغه څخه خوندور پلو ، دمپخت ، شکرېته او قابلي پلو پخوي چې زموږ د هيواد والو دسترخوان ته ځانگړی خوند او رنگ ورکوي .

تير يادونه

خړ سيندونه سيلابونه مې يادېږي
د وطن شننه شننه فصلونه مې يادېږي

د ودونو او دودونو رواجونو
ها ديري ها مجلسونه مې يادېږي

سندرېز خوږې نغمې د حجر و مينځ کې
ها گيسونه او کتونه مې يادېږي

د مرغيو گنه گونه او سيلونه
د چق مق ټوپک غرونه مې يادېږي

د قزلاقو او يارمخچو په موسم کې
د دامان د غره دامونه مې يادېږي

په جوزا کې د توتانو په موسم کې
د فصلونو درمندونه مې يادېږي

مصلی او درمند شاخۍ په لاس کې
تورچنگر لوی لوی چگونه مې يادېږي

د دهقان په لاس چې تيگه دمیزان شي

لپکۍ او خجورونه مې ياديرې

د چينې نه د اوبو منگۍ په سر کې
ها د پيغلو کتارونه مې ياديرې

مړ او بل دا ور بلکو الوتنې
د بامو د سر خوبونه مې ياديرې

په اختر کې د خوانانو ډلې ډلې
ها ميلې او اتنونه مې ياديرې

د پي مخو بنکلو پيغلو بير او بار کې
هغه لوی لوی زيار تونه مې ياديرې

رنگ په رنگ بنکلي جامې د طاعتونو
په مسجد کې ښه و عذونه مې ياديرې

خومره بنکلي څه ښايسته کلي بانډې دي
جم او جوش د بازارونو مې ياديرې

يادول يې زياتوي د زړه دردونه
افغاني ها تير وختونه مې ياديرې

نهمه برخه

په لغمان کې او سیدونکي قامونه او پرگنې

درنو لوستونکو!

دکتور محمد سعید «سعید افغاني» په خپل کتاب کې چې (زما ژوند) په نامه یادېږي او په کال (1365) هجري کې خپور شوی په لغمان کې او سیدونکي قامونه او پرگنې په لاندې ډول شرحه او معرفي کړي دي:

اول: «سایي»

په افغانستان کې د صافیو قوم یو لوی او مشهور قوم دی چې وایي ددوئ اول نیکه د قندهار د غورې مرغی څخه راغلي دي او ددوئ نسبي سلسله د پښتنو په قامونو کې په درانیو باندې ګډېږي، وایي صافي په غلجیو نه ګډېږي بلکه د غلجیو سره د درانیو په وسیله ورورګلوي لري

د صافیو د قامونو غټې ریښې په لاندې ډول دي

الف- ودير

ب- ګرېز

ج- مسود

د «سایي» د قوم پرگنې په ټول افغانستان کې خپرې دي خود افغانستان په شمالي برخه کې ، کوه «سایي» محمود راقی ، کوهستان ، او تګاب ددوئ اصلي او مهم مرکزونه دي . او په مشرقي کې د کنړ «سایيان» شهرت لري او هغه ځای دڅوکی په لسوالی ، با ډیل ، مزار ، دپیچ په دره ، د سرحد څخه خوا په سره کمر او د کنړ په نورو سیمو کې اوسېږي . سایي به کامه کې لویه سیمه لري ، سایي په لغمان کې د عمرزیو ، سلاب ، ګرګر ، بارپخی ، صبر اباد ، په سیمو کې هستوګنه لري ، په الینگار کې نازي هم «سایيان» دی

وایي: چې په کوزه پښتونخوا کې وزیر هم په اصل کې د ودير صافیو یوه ریښه او مسود یې بله ریښه ده

دلغمان په عمرزیو کې صافیان په درې پلرونو تقسیم شوي دي

۱- د خیر محمد بابا اولاده ده چې د خیر اباد کلی یې مرکز دی او لاندې ریشې لري

پایه خیل ، یاسین خیل ، تورخیل ، ایاز

۲- د عبدالمحمد بابا اولاده چې په ادو خیلو مشهور دي

۳- دابراهيم باباچې په ابراهيم خيلوياديرې اوس په عمرزبي کې دخير محمد بابا اولاده دير ده خلک عاجز او په اقتصادي فشار مواجه دي، ولي دغه خلک ډير زړه ور او په مير انې شهرت لري.

دويم: د ساک ، سهاک:

د ساک قوم د لغمان ولايت په مرکزي سيمو کې اوسيرې او ددوئ ريښې موسی خيل او شمشير خيل دي او د افغانستان په نورو سيمو کې هم هستوگنه لري .

دريم - تره خيل:

دوئ د لغمان ولايت د تنديو په کلي کې اوسيرې او زياتره يې دکابل شمال شرق خواته د ترخيلو په قريه کې هستوگنه لري چې ددوئ يو خو با اعتباره خلک د وخت ددربار قابچي باشيان وه او د پور اعتبار خاوندان کنل کيدل .

خلورم: رستم خيل:

ددوئ څه ميشته کورونه د لغمان د ارمل به قريه کې اوسيرې او څه نور يې کوچيان دي چې داوړي په موسم کې يخو سيمو ته ځي او په ژمي کې بيرته لغمان ته راځي، مالداري اوسوداگري ددوئ کسب دی .

پنځم - خروتي:

دوئ دلغمان د عمرزيو د علاقې په جنوبي برخه او د افغانستان په نورو برخو کې اوسيرې او ډير مشهور قام دی .

شبرم: عبدالرحيم زي :

دلغمان ولايت د مندرور په سيمه کې اوسيرې او په کابل کې هم کورونه لري په دوئ کې ښه با همته خلک تيرشوي دي .

اوم - هو دخيل:

دوئ په ودخيلو شهرت لري او د لغمان د قرغيو د ولسوالۍ په برخه کې لويه سيمه لري او په کابل کې دکابل شرقي خواته اوسيرې.

اتم - جبار خيل:

دوئ دلغمان د قرغيو د ولسوالۍ په سيمه کې معزز کورنی دي . په دوئ کې دکامي ملي مشران اوتاريخي خلک تير شويدي .

نهم - تره کي:

دوئ د لغمان ولايت په ځينو سيمو کې ميشته او کوچي کورونه لري او اوبانو او څارويو په روزنه مصروف دي او د افغانستا په غزني او قندهار کې شتون لري.

لسم - پشه ئي:

دوئ د لغمان ولايت تر څنگ يوه کلی لري چې د پشه ئي کلي په نامه ياديږي ، دوئ ځانته خاصه ژبه لري چې هغه هم په پشه ئي ياديږي . دغه ولس د اليشنگ د درې په لور او برخو لکه دولت شاه او فراجگان کې هم او سيږي او په پشه ئي ژبه خبرې کوي .

يولسم - هزار ميين:

دوئ د لغمان ولايت د تيرگرو په علاقه کې پراته دي او غريبيکاره خلک دي .

دولسم - ميچن خيل:

دوئ د لغمان د عمرزيو د علاقې شمال ته يو لوی کلی لري دوئ هرې خوا گرځي او د نظراني په ټولولو کې مصروف او د بنه مهارت خاوندان دي .

ديارلسم - ناصر:

دوئ د لغمان ولايت د مندرور د سيمې په جنوبي برخو کې ، او همداغسې د کابل شکر دره او د افغانستان په نورو سيمو کې او سيږي دا خلک زورور او جنگيالی دي .

خوارلسم - اکاخيل:

دوئ هم د لغمان د عمرزيو د منطقي په شمالي برخه کې ميشته او کورونه لري د اوبانو او رمو روزنه کوي او د غره څخه لرگي راوړي او خرڅوي يې .

پنځلسم - ديگان (دهکان):

دوئ په دري خبرې کوي او کورونه يې د افغانستان په نورو سيمو کې هم شته .

شپاړسم - محمد زي:

دوئ ځای ځای کورونه لري او د محمد زيو پا د شاهي کورنۍ په وجه دوئ هر چيرې بڼې آبادې ځمکې تر لاسه کړي دي .

اولسم - ريکاگان:

دوئ د لغمان ولايت د چاردهي په علاقه کې محدود کورونه لري او د کابل ريکا خانه د دوئ اصلي مرکز دی.

اتلسم - عمر خيل:

دوئ د لغمان د چاردهي (شاه گذر بابا او قلعه اخوند کلي تر څنگ) کې زمينداره کورنۍ دي

او د کابل په میدان کې هم زیاتې ځمکې لري .

نولسم - وریا خیل:

دوئ د لغمان د ولایت د عمرزیو د علاقې په لړ او بر کې هستوگنه لري او خلک یې کاریگر او دهقان کاره دي دوئ د کابل په پغمان او د بغلان د ولایت په مرکز کې هم ځمکې او کورونه لري.

شلم - وردگ:

دوئ د لغمان ولایت د عمرزیو د علاقې په جنوبي برخو کې اوسېږي او په کابل کې د وردگو په علاقې کې مشهور قوم دی ، په دوئ کې ښه د کار او میرانې خلک تیر شويدي او د انگلیسانو داستعمار په مقابل کې د غازي محمدجان خان مبارزه د هیریدو نه ده دا قام تل په سیاسي جریاناتو کې لاس او برخه لري .

یویشتم - تاجک:

دوئ په لغمان او د افغانستان په نورو ولایاتو کې اوسېږي ژبه یې دري ده ، چې د فارسي ژبې سره لږ توپیر لري. وایي دري د دربار څخه اخستل شوی او دا ژبه یو وخت د درباریانو ژبه وه .

دوه ویشتم - میرعلي خیل : دوئ د لغمان د باد پښ په علاقې او نورو سیمو کې اوسېږي .

درویشتم - نیازی:

دوئ د لغمان د ولایت د اعلینگار په سیمه کې پراته دي د دوئ کورونه د کابل جنوبي خواته هم شته ، وایي دوئ د صافیو یوه ریښه ده ، څوک وایي : چې دوئ مستانه کورنۍ ده.

نیازی په کندوز او خان آباد کې هم ځمکې او کورونه لري ، چې غټ کلي ئې ملرغی نومېږي نیازی د پاکستان د پنجاب په سیمه کې هم ډیر شمیر او سېږي. نیازی د تخار ولایات د تالقان د مرکز او مربوطاتو کې لکه د قو لبرس په سیمه هم او سېږي ، خصوصاً په قو لبرس کې ډیرې ځمکې او کورونه لري.

څلور ویشتم - اړوکی:

دوئ د لغمان د الینگار په منطقه کې اوسېږي او د دوئ تر څنګ ځانې او اختیار خیلو په نامه نور پښتانه قامونه هم پراته دي .

پنځه ویشتم - (الکوزي) (الکوخي):

دوئ په لغمان کې لږې کورنۍ پیدا کېږي مگر د افغانستان په نورو ولایاتو کې هم شته او مشهور قام دی .

شپږ ویشتم : سادات:

دوئ د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم اولاده ده په لغمان کې خای په خای کورونه لري ،
دوئ ته میران او پاچایان هم وایي په لغمان کې خواجه گان د ابوبکر صدیق (رض)
«حضرات» او د حضرت عمر فاروق اولاده هم شته .

اوه ویشتم - لطف الله خیل: دوئ دلغمان ولایت د تیرگرو خانان او هلته د سنگ تووډې (سنگ
توودو) د قریه او سیدونکي دي .

اته ویشتم - بابکر خیل: دوئ دلغمان ولایت د الینگار د سیمې مشهور خانان دی او په کابل
کې هم کورونه لري ، او درباري خلک و .

نه ویشتم - نورستاني:

په لغمان کې د دوئ کورونه شته خو د لغمان شمال ته د نورستان سیمه یوه لوی ولایت دی چې
اکثره یې په خانگړې ژبه غږیږي (سانسکریت) ، دوئ د امیر عبدالرحمن په زمانه کې تابع او
مسلمان شوي دي د امیر حبیب الله خان په دوره کې د دوئ ډیرې نسخې او نجونې د وینځو په توگه
دهغه دربار کې خدمتونه کول. چې د امیر امان الله خان په دوره کې آزادې کړل شوي .

د نورستان د خلکو بچیان د امیر عبدالرحمن خان په دوره کې دربار ته لاره پیدا کړه چې په دې
اثر ډیر پاخه او پوره خلک پکې وروزل شول چې بیا ورسته د افغانستان په اجتماعي ،
ساختماني سیاست او ازادې په ساحه کې لوی رول درلود ، امیر حبیب الله په لغمان کې د قلع
السراج تعمیر او باغ اباد کړ ، دا خای په ژمي کې د امیر حبیب الله ژمني پلازمینه وه چې د بچي
سقاو په وخت کې دا د ملت په پیسو اباد شوی تعمیر وران او ویجاړ کړ شو ، امیر حبیب الله خان
به د لغمان په کله گوش کې هم میلې چرچې او شکار کا وه چې اخر هم هلته د شپې له خوا په
خیمه کې د یو نامعلوم شخص له خوا وویشتل شو دده د مرگ څخه وروسته دده خوی امیر امان
الله خان باچا شو .

دیرشم - درگي: دوئ دلغمان ولایت په شمال شرق د شمنگل په قریه او د درگو د اوبو له پاسه
کلو کې او سیرې او کوچیان هم لري .

یو دیرشم - علی خیل:

دوئ دلغمان ولایت په شمال شرق د شمنگل او صابره ډوپی کلي کې او سیرې او څه کورونه یې
په کابل کې هم شته .

دو دیرشم - ابراهیم خیل: دوئ دلغمان د ولایت د مندرور په علاقه کې شاوخوا میشته دي .

دري دیرشم - محمد خیل: دوئ دلغمان په ولایت کې هستوگنه لري .

خلور دیرشم - خيرو خیل: دوئ دلغمان د ولایت د مندرور په جنوبي ساحو کې پراته دي .

پنځه دیرشم - قولان :

دوئ لکه د کوچیانو په شان کابل او مشرقي او په خاصه توگه کابل ، لغمان ته تگ راتگ کوي او د تجارت کسب يې درلود مگر اوس يې په کابل کې ډير کورونه او تجارتونه پيدا کړي دي .

شپږ دیرشم - اهل هنود :

دوئ هم دلغمان ولايت د تيرگرو په کلي کې ساکن دي او هلته ځانله درمسال لري چې خپل ديني مناسک هلته اجرا کوي دوئ هم تجارت پيشه دي او د تيرگرو په پخواني بازار او اوس دلغمان په ولايت کې دوکانونه لري .

درنو لوستونکو!

د لغمان په ولايت کې اکثر خلک په پښتو ژبه خبرې کوي او په دوهمه درجه کې دري ژبه ډيرويونکي لري اونورې ژبې يې لکه پشه ئي او نورستاني او شاپري دي چې په اقليت کې حسابيږي . دلغمان ولايت د قامونو او ولسونو په رينبو کې زياتې مطالعې او څيړنې ته ضرورت دی او په اقتصادي ، جغرافيوبي او تاريخي مسايلو کې يې بحث پوره ريسرچ غواړي .

په عمومي لحاظ د لغمان په ولايت کې د قومونو مختلفې پرگنې پيدا کيږي او داسې معلومېږي چې دتاريخ په اوږدو کې په لغمان باندې ډير مختلف انقلابونه ، تحو ولونه او تطورات راغلي دي ، خو ددې ټولو سره سره بايد ووايو چې اوس هم دلغمان ولايت اکثره کورونه د خټو ، پخې يا خامو خښتو کورونه بې نقشې ابادې او په بې نظمه توگه عمومي ژوند د مشکلاتو او لانجو سره مخامخ دی همدارنگه اوس هم هلته اکثرا د لمړۍ پيړۍ د دورې دودونه ، رواجونه روان دي .

د لغمان خلک د زيات طبعي ذکاوت لرونکي دي او خاوره يې د زراعتي او تخنيکي ښه بدلون لپاره آماده ده . په ډير تاسف سره بايد وويل شي چې په لغمان کې د قامونو او پرگنو د نفوسو تراکم ، بې کاري او بې غوري زړه سوزونکی ده چې د قدرت خاوندان بايد ورته جدي او خاصه پاملرنه وکړي .

لسمه برخه

دلغمان په کلو او بانډو کې د اخترونو رواجونه:

دلغمان په کلو کې د اخترونو دودنه او رواجونه ډیر په زړه پورې دي، کلي وال د اختر په ورځو کې تفریحې پروگرامونه لري، هلکانو ته یې مور او پلار نوې جامې رانیسي چې د اختر په سهار هر څوک خپلې نوې جامې اغوندي او د کور د مشرانو سره د اختر د لمانځه لپاره جومات ته ځي، کله چې د اختر لمونځ وشو نو د اختر د مبارکۍ لپاره د خپلو خپلوانو او دوستانو کورنو ته ځي.

په اخترونو کې دلغمان ولایت په مختلفو سیمو کې لکه د مهتر لام بابا زیارت، د ولایت په مرکز، د تیرگرو په پخواني بازار، داستاني کلی چې د چاردهي په سیمه کې موقعیت لري، بي بي هاجره، بي بي صیب، مندرو، قرغه بي، الیشنگ او الینگار په ولسوالیو کې په زړه پورې پروگرامونه او میلې جوړیږي. د کلو هلکان د خپلو مشرانو سره میلې ته ځي، رنگ شوې هڅې، جنګوي او د کور لپاره ماهي، څلوبي، کجورې، وچې او تازه میوې او نور خوندور خوراکي توکي د اختر مبارکۍ کور ته له ځانه سره راوړي.

مسلمانان په کال کې دوه مذهبي اخترونه لري چې یو یې کوچنی اختر دی چې د روژې د مبارکې میاشتې له تیریدو څخه وروسته راځي او بل لوی اختر دی چې د کوچني اختر څخه دوه میاشتې اولس ورځې وروسته راځي.

په اسلامي هېوادونو کې دغه دواړه اخترونه په ځانګړیو مذهبي او دودیزو مراسمو سره نمانځي چې په یادشو هېوادونو کې د اخترونو مذهبي مراسم یو ډول او په دودیزو برخو کې له یو بل سره توپیر لري.

خلک د اختر له لمانځه وروسته خپل کورونو ته ځي په کور کې کشران مشرانو ته د اختر مبارکي ورکوي او بیا نږدې ګاونډ کورونو ته ورځي او له یوه کور څخه بل کور ته ورځي او د اختر مبارکي له یوې مخې پیل کیږي.

که څوک د قرباني کولو نیت لري نو کوچنی حیوان لکه وزه او یا پسه په کور کې قرباني کوي او که څوک په لوی څاروي کې شریک وي لکه غوا، غویي، اوبن، مېښه، نو بیا په لوی څاروي کې او ه تنه شریک کیږي.

د شرعي اصولو له مخې د قرباني غوښه په درو برابرو برخو ویشي، یوه برخه یې ځان لپاره جلا

کوي او بله برخه د بيوزلو لپاره او دريمه برخه د خپلو خپلوانو لپاره جلا کوي چې بيوزلو او خپلوانو ته په تقسيم سره غوښه ورليږي.

خو په ځينو سيمو کې بيا د قرباني غوښه په درو برخو نه ويشي. د خپلو او بيوزلو برخه د اختر په ورځو کې پخوي او هر څوک چې ورکړه ورځې هماغه غوښه ورته راوړي، د اختر په ورځو کې هغه خلک چې له يو بل نه خپه وي د لاسه کيږي او کينې له منځه وړي.

بسځې او په ځانگړې توگه پېغلې نجونې د اختر په ورځو کې ډلې ډلې زيارتونو ته ځي چې له ډېرو ليرو ځايونو نه، مشهورو زيارتونو ته روانې وي او د ورځې ډېره برخه هلته تېروي.

د اختر په شپو ورځو کې د خواږو شيانو اخيستل زيات وي، ډېری سوداگر کلچې، ميتايې، کيک او هگۍ راوړي او د روژې وروستۍ اوونۍ کې د همدې توکو د خرڅونې له امله بازارونه له گڼې گونې ډک شي.

غواړم په دې برخه کې ستاسو توجه خپلې يوې لنډې ادبي ټوټې ته چې سرليک يې دی کوم اختر؟ راوگرزوم:

کوم اختر؟

زموږ د کلي د تروږمۍ ماښام څخه خوشيې دمخه د کلي يونتکې لس کلن هلک خوشحاله بريښيده، د هلک د خوشالۍ علت يو هم دا وه چې هغه د سبا ورځې د اختر د راتگ څخه خبر شوي وه. هلک ته د هغه موراو پلار د اختر لپاره نوې جامې، خپلې او واسکت رانيولې وه چې هغه په همدې ماښام د سباد سبا ورځې نوې جامې او د نږدې دوستانو د اختر مبارکۍ تحفې په خپل وجود کې تمثيلولې او همدا وجه وه چې هلک ته يې خوشحاله بڼه ورکړې وه، په رښتيا سره کوم اختر چې ماشوم ته سبا راتلونکی وه، نه تنها هغه ته بلکې د کلي ټولو اوسيدونکو ته يې د خوشحالي زيری ورکاوه.

هو، کوم اختر؟ د کوراو کلي اختر، او که دمهاجر و اختر، کوم چې د خپل کور، کليو او بانډو څخه لرې په پردي وطن کې لمانځي؟ دا يو څرگنده خبره ده چې اختر هر چاته هر چيرې او په هر ځاي کې چې وي پوره او يانيمه خوله خدا او خوښي وربښي.

نواخر کوم اختر؟

دادځوانانو د خوښيو اختر
د پيغلو نجونو د ټاليو اختر

د کور او کلي اختر
چي لوړ دودونه لري

د سپوراو پيلي اختر
بڼه رواجونه لري

دا د خوښيو اتڼونو اختر
دا د خوشحاله سرودونو اختر

دی د بیوزلو کونډو وړندو اختر
د یتیمانو او بریندو اختر

د غریبانو او خانانو اختر
د مسلمانو دیندارانو اختر

وي مبارک دې په تمامو خلکو
وي برکت دې په تمامو خلکو

بڼه افغاني دود او رسمونه لري
خدا یگو چې بڼکلي رواجونه لري

يوولسمه برخه دلغمان د دترگرو د جامع جومات خطيب او د ازادى د ليارې مبارز مولوي عبدالمجيد

لمړې

خدای بښلی (دکتور محمد سعید) سعید افغاني (چې دلغمان د ولایت د ترگرو د جامع جومات خطیب مولانا عبدالمجید مشر زوی دی، په خپل کتاب) زما ژوند (کې د هغه په هکله لیکي:

زما پلار مرحوم عبدالمجید دلغمان ولایت د عمرزیو د قریبې د خیرآباد په کلي کې هستوگنه درلوده او د مولوي سید امیرخوی وه، مولوي سید امیر چې دخپل وخت کره عالم او د ښه ملي شهرت او اعتبار خاوند وه دلغمان په کله کوټ کې چې د عمرزیو د قریبې څخه په جنوب کې تقریباً شپږ میله لرې موقعه لرې او سیده چې دخپلو شاگردانو درسي حلقه یې درلوده او دخپل عمر زیاتره مده یې هلته تیره کړې ده او په هغه ځای کې علاوه د تدریس څخه د خلکو د مشکلاتو او پرېلمونو په حلولو کې د زیات ولسي قدرت او اعتبار خاوند وه، مولوي سید امیر هلته کله کوټ ته نژدې د علي خیلو په کلي کې چې دکوزې ډوپې په نامه یادېږي د یو مشهور عالم چې په صوفي صاحب مشهور وه دهغه د لور سره نکاح وکړه، صوفي صاحب په منطقه کې دبا نفوذو اشخاصو څخه وه چې په ډوپې کې یې د څلورنست جریبو په شا او خوا محکه درلوده.

مرحوم مولانا سید امیر ډیر شاگردان روزلي دي چې دهغې جملې څخه د تگاب ملا صاحب فضل او مرحوم د هدی صاحب نجم الدین اخونزاده چې په ملا بزرگ مشهور وه دیادولو وړ دي.

مولوي عبدالمجید صاحب به قصه کوله هغه وخت چې زه شاگرد وم امیر عبدالرحمن خان نجم الدین اخونزاده دهغه د مشهورو ماډونانو سره د تندور خانې په سیمه کې بندي کړی وه ځکه چې هغه د ولسي اعتبار او شهرت څخه برخورداره وه، ملا بزرگ چې دخپل وخت ډیر متقي او مشهور عالم وه زه هغه وخت دهغه تپوس ته جیلخانې ته لاړم او خبرمې ورکړ چې زه د مولوي سید امیرخوی یم او ستاسو لیدو ته راغلی یم، همغه وه چې زه یې په ډیر شوق وغوښتل او په زیاد اعزاز یې روغې را سره وکړ او شکر یې وویست چې د مولانا سید امیر صاحب خوی دومره شوی دی چې زما پوښتنې ته راځي او له ما سره یې ډیر لطف وکړ، زما

ياديڙي ڪلهه ڇي زهه د خپل پلار سره په ورسٽيو وختو کي تگاب ته لارم زما پلار د ملا بزرگ صاحب د مقبري پوښتنه وکړه دهغه قبر يي پيدا کړ او د اخلاص فاتحه يي پرې ولوستله ، د هغه په قبر يوه زړه گنبده ولاړه وه .

وايي ڇي د مولانا سيد امير تر مړينې وروسته دهغه ځوی مولانا عبدالمجيد ډيرو وړوکی وه ڇي د خپل مورني نيکه صوفي صاحب په کور کي پاته شوی وه ، څرنگه ڇي مور يي هم په ورکتوب کي مړه شوې وه نو دده تربيه دهغه د مورني نيا په ذمه واخستله ، ڇي هغه يوه ډيره پرهيزگار بنځه وه او اولاديي نه درلود نو د مولوي صاحب عبدالمجيد په روزنه کي يي پوره پاملرنه او اهتمام کوه .

څه مده نه وه تيره شوې ڇي د مولوي صاحب مورني نيکه صوفي صاحب هم وفات شو او صوفي صاحب بل نارينه اولاد نه درلود او تربوران يي دير ظالمان وه دهغه د کور مالونه يي چور او مخکه يي ترې ونيوله .

مولوي صاحب عبدالمجيد به ويل . زمونږ په کورني کي زمونږ د پوښتنې څوک نه وه او زمونږ د پلار د تره ځوی محترم محمد شريف خان هم د خپل پلار فتح محمد خان څخه وړوکی پاته شوی وه نو همدا دليل وه ڇي د تربورانو د ناروا په مقابل کي مونږ يي وسې وو .

څه مده وروسته زما مادري نيا په ما باندې تعليم شروع کړ ، دهيريدو نه ده ڇي دلغمان د صبر اباد مولوي سيد عالم د ډوډي کلي ته زمونږ پوښتنې ته راغلی وه په ما يي ډيره مهرباني وکړه او د نصيحت په طرز يي راته وويل . پلار دې مشهور عالم وه . ته ضرور بايد د پلار ځای ونيسي ، څه چيرته د کوم عالم سره ډيره شه او صرف او نحوه او نور کتابونه ولوله کوشش وکړه ڇي وخت درنه عبث تيرنه شي ترڅو بڼه عالم درنه جوړ شي .

هغه ويل ڇي د مولوي صاحب سيد عالم نصيحت په ما زياد تاثير واچوه او دده دلارښوني سره سم مې په زدکړي پيل وکړ په يو ځای او بل ځای کي مې په لږه مده کي صرف نحوه او بيا نور کتابونه ولوستل او بيا مې د منطق او حکمت د کتابونو په لوستلو شروع وکړه او د وخت د څخه مې زدکړه وکړه ڇي پوره په دې کتابونو کي لايق شوم ڇي زياد تره مشهورو عالمانو شاگردان به ماته د تدريس لپاره راتلل . ما پدې تحصيل اکتفا ونکړه او د تحصيل او زدکړي په مقصد په بنيوه ، دلغماي په چهارباغ ، قرغيو او مزينه کي ډيره شوم او وروسته لدې څخه د تحصيل په مقصد پيښور ته لارم ، هلته په پيښور ارغشتواو اشغركي مې دمعنوي ، لوی منطق ، حکمت ، تفسير ، احاديث ، فقه اصول ، ميراث ، رياضي ، تجويد او نور د وخت مشهور علوم دښو پياوړو استادانو څخه ولوستل .

وايي چې په هغه وخت کې چا چې به مروج علوم ولوستل د وخت د مشهورو علماو به ورته تصديق ورکاوه چې د استادۍ وړ دی نو هغه ته به بيامولوي صاحب ويل کيده او د مولويتوب پگړۍ به دده په سر باندې مشهورو علماو په ول ترله ، چې مولوي عبدالمجيد هلته دا افتخار ترلاسه کړی وه .

د مولوي صاحب عبدالمجيد د سفر ملگري په دې باور وه چې هغه په ملگرتوب کې دپوره اخلاص خاوند وه ، ده له ملگرو او ملگرو لدې سره پوره وفا کوله ، زما مرحوم پلار مولانا محمد سعيد سعيد افغاني ليکې چې زما نه ياديزې چې زما د مرحوم پلار مولوي عبدالمجيد څخه دې چا شکايت کړی وي ، ده به خپل ملگري ډير په احترام يادول او په غياب کې به يې ستاينه کوله همدا وجه وه چې دده ملگرو زما سره زما په ژوند کې دهغه په خاطر بڼه رويه درلوده ، ده به د خپلو ملگرو څخه خوږې قصې کولې او دخپل سفر ملگري به يې ډير يادول او په دې جمله کې د مولوي محمد ابراهيم کامه وال ، مولوي الهام الدين چې د لغمان په کڅ کې دکجور ملا په نامه يې شهرت درلود ، د چهارباغ مولوي عبيدالله ، مولوي محمد عالم ، او قاضي عبدالقدوس د لغمان د چهارباغ څخه ډيرې بڼې خاطرې حکايت کولې ، همدارنگه مولوي عبيدالله او مولوي محمد عالم صاحب چې په اول کې دهغه د سفر شاگردان وه چې په نتيجه کې ډير بڼه عالمان شول .

دې ويل دکجورو ملا صاحب په سفر کې د جمعې په شپو کې ډير بڼه او خواږه اشعار او نعتونه ويل او هغه وخت دهغه يو مشهور ورور وه چې هغه بڼه متصوف او مشهور واعظ عالم وه ، هغه په وعظ کې ژړل په مخ او گيره به يې اوبنکې روانې وې ، دې قصه کوله يو وار داسې پيښه شوه چې دکجورو ملا صاحب دغه ورور په وعظ کې ډير وژړل خوکله چې د وعظ څخه خلاص شو نو په يو خاص مجلس کې ورته وويل: وروره دا څومره زيات ژاړې ، ژړل بڼه کار ندی سترگوته دې تاوان رسوي او که نه زه هم کولی شم چې خپل مړ پلار يا خپله مړه مور را ياده کړم او له تا څخه ډير وژاړم .

مولوي عبدالمجيد په ټولو مروجو علومو کې تدريس کاوه خو په منطق او حکمت کې يې ډير شهرت درلود خو د عمر په اخر کې ددې د تصوف جذبه زياته شوه نو يې د تفسير، حديث ، فقه ، او تصوف علومو مطالعه زياته کوله همدا وجه وه چې تگاب مشهور متصوف اخونزاده صاحب څخه يې د قادري طريقه وکړه ، ددې طريقي په ټولو اذکارو او اورادو کې د مازونۍ مرتبې ته رسيدلی وه او د زياتو مريدانو او مخلصانو خاوند وه .

خرنگه چې د بڼه تقوا او علم خاوند وه نو خلکو دې مجبور کړ چې د لغمان ولايت د تيرگړو

مشهور او جامع مسجد د خطابت وظيفه هم په غاړه واخلي ، پدې مسجد کې دی ډير عمر
د جمعې په ورځو کې موثرې خطابې ايرادې کړې دي چې دده شهرت د شاگردانو او مریدانو
له ليارې نه تنها په لغمان او ننگرهار کې بلکه په ټول افغانستان کې زيات شو، هغه ډير بڼه
اواز او د ژبې فصاحت درلود او د بڼه اخلاص او گذارې خاوند وه ، نو همدا وجه وه چې هره
ورځ له هرې خوا نه ورباندې دروحي او معنوي استفادې په منظور هجوم وه او دده په
ديره کې به لنگر چليده چې تراوسه پورې په لغمان کې زيات خلک دده د وعظ، معقولې
اونمونې روايتونه کوي .

مولوی عبدالمجید دامیر عبدالرحمن د پادشاهي د وختونو قصې کولې چې په دې هکله يې
داسې ويل: امیر عبدالرحمن په خلکو باندې زيات رغبت اچولی وه او يواځې دنوم خځه يې
خلک بيريدل حتی هغه وخت چې هغه مړ شو خلکو د ډارې ډيروخت دده د مرگ روايت قدرې هم
نشو کولای .

دولسمه برخه

دلغمان د د ترگړو د جامع جومات خطيب او د ازادۍ د ليارې

مبارز مولوي عبدالمجيد

دوم

مولوي عبدالمجيد د وطن د استقلال او ازادۍ په مبارزه کې پوره او موثره برخه درلوده او د خپل قومي ځوانانو، مشرانو، شاگردانو او پيروانو سره د انگليسانو په مقابل کې دې کې، تورخم او ناچي په سيمو کې جنگيدلی دی، هغه به ويل چې موربه د شپې له خوا د انگليسانو په عسکري کمپونو داړه اچوله چې په دې اثر به د انگليس عسکر د ډيرو لانجوسره مخامخ وه ده به ويل په هغه شپو او ورځو کې چې صالح محمد خان عسکري افغاني منصبدار ماتې و خوړه مورې برید پرېښود بلکه د غرونو په څو کو کې مو د شپې له خوا اورونه ددې لپاره بلول چې ترڅو انگليسي عساکر پدې پوه شي چې مجاهدينو د جهاد محازندۍ پرېښودلی او د مقابلي لپاره حاضر دي .

مولوي صاحب به ويل: د صالح محمد خان د تينستې په وجه په دغه ورځ او سبته د مبارزينو معنويات ښه نه وه خو ديني علماو د مبارزينو معنويات تقويه کول او له بلې خوا مجاهدينو ته د وطن د هرې خوا زيات او تازه مرستې رسيدلې او په ټولو بریدونو کې ملي مقاومت ښه پياوړی شو چې پدغه برخه کې د ننگرهار او سرحدونو د اوسيدونکو جذبات د هيرودو ندي او نه د ساپيوو مهمندو، شينوارو، خورپيانو او د باجوړ ځوانانو سربښندنه به د ياده ووځي .

بايد ووايم چې د بلې خوا دا شکست ددې موجب شو چې د پښتونستان د سيمو اوسيدونکي د انگليس د استعمار په ضد را وپاريدل او د هرې خوا څخه دميرانې او جهاد غورزنگونه په ډير جوش او خروش پيل شول، همدارو جه وه چې انگليس دې ته متوجه شو چې د عسکري برياليتوب نور هم لانجې زياتې کړې او عمومي احساسات يې ددوئ په ضد وپارول، نو همدا وه چې د خپل زيات ويرې په وجه يې په هوايي بمبارد پيل وکړ او غوښتل يې چې په دې ډول په جنگياليو کې ويره واچوي خو دا کار نور هم خلک د مقاومت لپاره مصمم کړل او د شپې له خوا يې په انگليسي عسکري کمپونو باندې ډير سخت يرغلونه تر سره کړل .

مولانا عبدالمجيد ويل چې په دې جهاد کې ځماخواړه خواړه ملگری او ياران شهيدان شول او يو وار داسې پيښه شوه چې زموږ دا اوسيدو په خاصې غونډۍ د بمونو اوريدل شروع شول چې

د یو بڼه په اثر موږ د خاورولاندې شوو خودنورو مجاهدینو په مرسته ژوندي له خاورو وویستل شوو .

هغه به د جهاد کیسې زیاتې کولې او دخپلو افغانانو میرانه یې په هغه وخت کې زیاته ستایله . ده ویل: افسوس چې د وطن په جهاد کې دملی مبارزینو سره کافي وسله او ازوقه نه وه بلکه یواځې ددوئ همت او میرانه وه چې مقابل محاذ ته یې ماته ورکړه . هو ، اکثره مبارزینو په نیم نس او نیمې تندې خپل د جنگ محاذ ساته ، چا سره شلخی توپک ، چا سره تفنگچه ، چا سره توره او د چا سره یواځې بیل او کلنگ وه چې د زمرو په شان به یې په اورحملې کولې .

ده به ویل: د ژوبلې او مرگ ډاره د چا سره نه وه بلکه پدې عقیدې وه که ژوندی وي د جهاد ثواب درپه برخه کیږي او غازي به وي او که مړ شوي نو د شهادت مرتبه مومي . ده ویل: د وطن په جهاد کې د مشرقي محاذ یوازې ملي مبارزینو په برکت قوي پاته شو او عسکري شکست او تینسته د مشرقي خلکو ته لکه د هیواد د نورو سیمو د مجاهدینو په شان د منلو وړ نه وه بلکه دهغه وخت واقعات او پیښې ددې ثبوت ورکوي چې ملي مبارزینو په یوه دوه ورځو کې عسکري خلا هم ډکه کړه باید ووايم چې د صالح محمد خان د تینستې په وجه د ټولو عسکرو عسکري طاقت له مینځه لاړ نشو بلکه ډیر وړو منصبدارانو یې له کوم عسکري تنظیم څخه خپل د جهاد محاذونه کلک وساتل چې په دې جمله کې سور ناصرې جرنیل دخپلو عساکرو سره د تورخم په محاذ کې په پوره میرانې جنگیده .

مرحوم محمد شریف کامه وال چې په نجم المدارس کې مدرس وه دا قصه زیاته کوله او ویل به یې چې د صالح محمد خان د تینستې دوهمه ورځ وه ، زه په تورخم کې وم او په لیاره کې زخمې شوم حرکت مې نشو کولی خو نصیب دا وه چې په ما باندې سور جرنیل مسلح په اسپ سپور د خپلو عسکري ملگرو سره راغی ، زه یې پورته کړم او سور جرنیل دخپل ځان سره په خپل اسپ د شاله خوا سپور کړم او دی په انگلیسانو باندې ډیر له قهره لکه د زمري په شان غرمبیده .

ځمپلار مرحوم دکتور محمد سعید (سعید افغاني) لیکي: هغه وخت چې زه په نجم المدارس کې مدیر وم سور جرنیل ژوندي وه او د عمر په اوخرو کې یو ځل مدرسې ته راغی ما په خپله حجره کې میلمه کړ او دهغه ډیر احترام او قدر مې وکړ ، د شپې له خوا دده سره قران کریم او د کارتوسو ډکه تفنگچه وه . وایي چې دده عادت وه چې د عمر تر اخره یې تفنگچه له ځانه سره گرزوله .

مولوي محمد سعيد (سعيد افغاني) ليکي چې ځما مرحوم پلار مولوي عبدالمجيد به
وعظ او تبليغ د قران کريم د ايتونو او احاديثو په لوستلو په ډير خواږه او از کولو او ځای
ځای به يې په مناسب ډول د جلالدين رومي د مثنوي ، حافظ شيرازي ، گلستان ، بوستان
او داسې نورو کتابونو او د پښتو شاعرانو شعرونه او منظومې په خواږه او از لوستلې ،
هغه به د ميا عبدالکريم صاحب اشعار خوښول او زيات به يې لوستل چې په هغه جمله کې
يې دا بيت يې زيات لوسته

اول دې خوب په بالښتو او بالينچو کره جانانه
اوس دې د گورچينجي بازي کړي هر اندامه سره
: يا د حافظ شيرازي دا بيت
شب تاريخک بيم موج گرداب چنين هایل
کجا دانند حال ما سبک ساران ساحل ها
دا شعرونه يې د عمر په اخره کې زيات لوستل
همه با هوا و هوس ساختی
دمی با مصالح نپرداختی

همنشينان تو در کنج لحد خاک شدند
چشم عبرت بکشا خواهه اگر انسانی
: يا دا بيت
صبح صادق ملهم کافور دارد در بغل
گر علاج زخم عصيان ميکنی بيدار باش

مولوي عبدالمجيد يوه وړکۍ کتابخانه درلوده چې په هغه کې مختلف علوم موجود وه خو
ده به په سفر کې خپل قران کريم ، دلايل الخيرات او تنبيه الغافلين کتابونه زيات له ځانه سره
گرزول او لوستل به يې ، ده به د تجهيد وظيفات کول او د جذبو په حالاتو کې يې
تصوفي اشعار ويلې او کله به يې ورسره ژرلې هم ،

ده د نظم په کتابونو کې پوره مهارت درلود او د اشعارو گلچين ورسره وه ، ده به د ملي او
وطني خدمت لپاره هم زيات کار کولو او د ضرورت په وخت کې به يې د بيچاره گانو سره
لازمه مرسته کوله ، دی د پوره جرت خاوند وه او په وعظ ، تبليغ ، جلسو او مرکو کې به يې
په صراحت خپل تحليل وړاندې کوه او کله به يې ډير غټ غټ خلک هم تر ټول خوپه خلکو
باندي دده قهر او غصه دده د اخلاص او بې الايشی په وجه بده نه لريده ،

دده سره د ډيرو خلکو اخلاص وه او دده د ليدو لپاره د ډيرو لري ځايو څخه خلک راتله ، دې به کله د تبليغ او اصلاح لپاره د لغمان درو غرو کلو او بانډو ته هم تللو او هلته به ورباندې زيات خلک راټوليدل ، ده به اکثره په پښو منزل کوه چې کله به داس سورلی هم ميسره کيده .

هغه د پوره ذکاوت خاوند وه او ډيرو باريکيو ته متوجه کيده هغه به ويل: د خدای پاک مخلوق سره د اخلاص ژوند کول په کاردي او د اخلاص ثمره او نتيجه حتمي ښه په زړه پورې وي . دې د ولايت او کرامت دعوانه کوله حتی ويل يې زه سره د دمره وظيفه کولو تر اوسه هم د کوم کشف او مکاشفي خاوند نه شوم .

ده د ملاي لنگ د شورش په وخت کې هغه وخت چې داميرامان الله خان په ضد انقلاب جوړه په پغمان کې يوه لويه جرگه جوړه شوه د خپل قام او دلغمان د ولايت د علماو او دخلکو په وکالت وکيل انتخاب شو او دهغه وخت په لويه جرگه کې يې فعاله ونډه درلوده ، دې په هغه وخت کې پوهيده چې په اميرامان الله خان پاندې د کفر فتوا او په دې اثر د افغانستان څخه دهغه وتل ښه کار نه وه . هغه سره لدې چې د ديني پاکی جذبې خاوند وه داستعمار دسيسوته ښه متوجه وه او د وطن د خير او سعادت لپاره ډير هوسيده .

هغه د دين څخه دنارو او استفادې مخالف وه او ديني علماو لپاره يې په خيراتو ژوند کول نه

: لوریده همدا وجه وه چې هغه به ويل

کاشکې دينی علما علاوه د ديانتته دخپل رزق او روزی برابرولو لپاره کار او کسب هم وکړي او داسې نه چې دين د دنيا لپاره وسيله وگرځوي .

دې به ويل : دې عاجز او بيچاره ته گوره چې خپلې نفقې ته حيران دی خو په قرض او سود هم خير او خيرات ورکوي او خپل ځان نور هم محتاجوي ، او ويل به يې چې دې ملا او پير صاحب ته گوره چې هرڅه لري خوبياهم د يو عاجز او فقير له لاسه خيراتونه اخلي .

ده په هر چا باندې د پوره عاطفې او صلې خاوند وه او دروحي جذبې په وخت کې به بل ډول ښکاریده او په ځينو حالاتو کې به ورڅخه د تاثر او انفعال چيغه او کريکه هم وتله .

هغه مرحوم مجاهد نجم الدين اخنذاده صاحب ته عقیده درلوده همدا وجه وه چې کال کې به يو ځل او کله دوه ځله هډې ته دده قبر د زيارت دعاله امله تلو ، ده به ويل دا مرحوم دخپل عصر مبارزه او د وطن د ابادی او ازادی لپاره يې نه هيريدونکي جهادونه او خدمتونه کړي دي . مولوي عبدالمجيد د تگاب اخنذاده صاحب د مخلصانو څخه وه او دهغه د زهد او تقوازياتي قصې کولې ، د نجم الدين اخنذاده صاحب د مشهورو ماذونانو لکه د سنگر شيخ صاحب ، د بتخاک حضرت صاحب ، د اسلام پور شيخ صاحب پاچا صاحب ، د ترگرو پاچا صاحب ، د

سرکانو میا صاحب ، صوفي صاحب ، چکنور ملا صاحب اونورو علما و د تقوا ،
اعتبار او شهرت قصي کولي ،
مرحوم مولانا عبدالمجيد په کال ۱۳۲۰هـ ش کي د ژمي په شپو او ورځو کي مريض شو او يو
څو ورځي پس له مريضې حق ته ورسيد ،
انا لله و انا اليه راجعون
د ده جنازه په ډير اعجاز پورته شوه او په پوره احترام د لغمان د ولايت د عمرزيو د قريبي د
خير اباد د کلي په هديره کي خاورو ته وسپارل شو ،
دی فوت شو خو دده د صالحو اعمالو نقش تر اوسه پاتې دی ، اوس مور دده روحي خوښي او
ددی د بڼه اعمالو د پیروي او هغه ته پرته له دوعا څخه بله چاره نشته ، نوالهي ته مور ته د بڼي
پيروي توفيق راکړي او دده په روح کي دې دخپل رحمت فيضان زيات او دايم وگرځوي ،
امين يارب العالمين

دیارلسمه برخه

د لغمان لرغونی تاریخ او جغرافیوي موقعیت

لمړی

د لغمان لرغوني تاريخ او جغرافيوي موقعیت په اړه څیړونکو او تاریخ پوهانو ډیرې څیړنې او لیکنې کړي چې پدې برخه کې دهیوادد معاصره څیړونکو او لیکوالانو بناغلي شهسوار سنگروال صیب او د بناغلي پوهنیار ظفر اهتمام د معتبره تاریخي لیکنو او همدارنگه د انترنیتی پانو څخه په زړه پورې او کره مطالب راټول شوي چې ددې مطالبو یادونه پدې برخه کې لازم او ضروری گنل کیږي. هیله ده چې ددې مطالبو په راټولو لوسره مو د لغمان تاریخ او دهغه د جغرافیوي موقعیت په اړه درنو لوستونکو ته د پام وړ معلومات برابر کړي وي.

لغمان (لمپاکا-لمغان)

جغرافیوی موقعیت:

لغمان د افغانستان د ختیځ ولایتونو څخه دی چې شمال ته یې بدخشان، سهیل لور ته یې ننګرهار او کابل، ختیځ لور ته یې کونړونه او لویدیز پلو ته یې د کاپیسا او کابل ولایتونه پراته دي، د کیشته او کاشمونډ غره لویدیځ ته د لغمان ولایت د جنوب له خوارانیولی دی هر څومره چې د لغمان ولایت د جنوب له خوا د شمال په لور پرمخ لاړ شي د ځمکې جگوالی یې زیاتیري.

لغمان د ځینې روایاتو له مخې د کابل څخه تر پینځو توله سیمه رانیوله دا ځای دهغه پخوانی لیاری په سرپروت او یو مهم دمه ځای دی چې له سروبي څخه د باد پیچ یا باد پښ غاښي را پدې خوا په زیراني د بنته کې راتیر شوی او د الیشنگ او الینگار د رودونو د مخامخ کیدو په نقطه کې کوم ځای چې د نیسا یا لرغونی بنار پروت وه رارسیري او له دې

ځايه ادينه پور يا دينپور ، نگاراهار او بله خانگه يې د گمبيري په دښته کې کنړنوته ورغځيدلي ده .

دلغمان پراختيا ۷۲۱۰ کيلومتره مربع ده او د نفوسو شميره يې ۳۱۰۶۵۱ کسانوته رسيږي او په يو کيلو متر مربع محکه کې يې ۴۳ کسه وگړي ژوند کوي .
دلغمان ولايت څلور ولسوالۍ لري چې د قرغيو ، الينگار ، اليشنگ او ننگراج ولسواليو څخه عبارت دی همدارنگه دوه علاقه دارۍ لري چې دولت شاه او منډول نوميرې ، دلغمان ولايت ټول کلي ۶۴۰ دي .

دلغمان لرغونی تاريخ:

لغمان يو مهال دالينايانو د مربوطاتو څخه وه او همدا شان د بودايي مدنيت ددې سيمي مرکزيت بلل کيده او د اشوکا يا دهندي يوريانو د کورنۍ پاچا د دورې ډبرليکونه او همدارنگه د درنتې ترڅنگ د يو شمير بودايي اثار ودرلودونکي دي هغه چې دڅيړونکو او پوهانو د پوره پاملرنې وړ دي .

لغمان د افغانستان د نورو ولايتونو په څېر يومهم ولايت دی چې اوږد تاريخ لري. د پخوانيو او زړو متونو له مخې دلغمان لرغونی نوم "لمپاکا" دی او د گندهارا له هغو مهمو ښارونو څخه دی چې دټکسلانه (تکزيلا) راواخله تر پېښوره او بيا تر کاپيسا او باميانو پورې به پرې تگ اوراتگ کېده .

هغه مهم ښار چې په دغه لويه لاره اباد وو "نيکايه" يا "مينسه" په نوم يادیده. لرغونپوهانو د څيړنې له مخې ددغه ښار بنسټ هغه مهال دسکندر له خوا کېښودل شو چې نوموړی دافغانستان

د شمالي سيمو د نيولو نه وروسته دوهم ځل د هندو کش جنوب د پنجشير د سيند په اوږدو کې له کاپيسانه د نجر او او تگا و له لارې "لمپاکا" يعنې لغمان ته راوړسيد .

دلغمان ولايت د ختيزو سيمو په لاره کې د يوناني سکندر لپاره د پام وړ وو. نو ځکه يې د "مندور" او چارباغ ترمينځ کرغيو ته نږدې د "نيکا" په نوم ښار ودان کړ. يوناني سکندر د بري په موخه خپل پوځ په دوه برخو ووېشه چې يوه برخه يې له لغمانه دده په مشرۍ د کنړ له لارې د سوات په لور او دلښکرو دويمه برخه يې د جنرال "پرويكاس" او "هغستيون" په مشرتابه د کابل او لغمان سيند د جنوب اړخ لورته تر خيبردرې پورې پرمخ لاړ چې په پای کې د سکندر ټول ځواکونه په "اندس" يعنې د سيند رود په برخه کې يو ځای شول .

دلغمان دلرغونتوب یوه بله مهمه بېلگه دا ده چې دلغمان د پلازمېنې نه ښایي د درې میلو په واټن لویدیز لور کرغیو ته نږدې د "شله ټک" د غره په لمنه کې هغه کښل شوي ډبر لیکونه چې په 1348 لېږديز لمريز کال تر سترگو شول د دغو ډبر لیکونو له "ارامي" لیکدود نه دا ډاگیزه کيږي چې د "اشوکا" د مهال په واکمنۍ کې ښایي کښل شوي وي نو ځکه خو دغه لیکدود د هغه مهال یو ټاکلی زمان په گوته کوي.

دغه دوه ډبر لیکونه چې د یوه ډبر لیک په څلورمه کرښه کې د (لمکان جتي Lemkan Jiti) نوم گورو له دې څخه دې پابلې ته رسيږو چې لمکان) وروسته لمغان (داوسني لغمان لرغوني نوم دی. که څه هم له دې نه دمخه د لمپاکا په نوم یادېده.

اشوکا) د بندو سارا زوی او د چندراگوپتا لمسی (د موريا د کورنۍ دریم واکمن وو چې له هندوستان نه راواخله تر ارغنداب پورې ځمکې یې لاندې کړې وې. د اشوکا ډبر لیکونه هغه وخت د لویدیزې نړۍ کارپوهانو ته مشهور شول چې لرغونپوه پوهاند (Mareston مارگستن) او (Altham التهم) وروپېژندل. چې وروسته بیا په دې برخه کې (Perclaned) پرکلند هم په څېړنو او ژباړنو لاس پورې کړ.

په 1949 زیږدي کال د پوهاند "هنیگ" په زیار او نوبت د اشوکا په "ارامي" ډبر لیک چې په لغمان کې تر لاسه شوی وو په دې اړه یوه اوږده او هراړخیزه مقاله ولیکله شوه چې د لرغونپوهانو له پاره ډېره د پام وړ وگرزېد.

څرنگه چې اشوکا یو روحاني شخصیت وو تل به یې د ټولني اخلاقي اړخ ته پاملرنه کوله نو ځکه به یې دا ډول ډبر لیکونه کښل او په داسې یو ځای کې به یې دا کار کاوو چې د هر لیدونکي پام به ورته راگرزېده. له لغمان نه سر بېره دا ډول لیکني او انځورونه په کندهار، ننگرهار (درونټه) او ټکسلا کې هم چې ورته ښه لري کښل شوي دي.

مشهور څېړونکي او تاریخپوه "بیلو" * وایي په هغه مهال به هندوانو گندهارا ته د "شمال جنت" وایه خو د بده مرغه چې د چنگېز د تارا کونو له بابت هغه ډبرین ښارونه چې د اوسني مهال د خټینو خښتو په ځای ډبرینې خښتې پکې کارول شوي وې) او هم هغه انځورونه او تصویرونه چې پکې ایستل شوي وو او ځانگړی ارزښت یې درلود (له مینځه لاړل).

د گندهارا اوسیدونکو هندوانو ته چې یو مشهور ټاټوبي یې لغمان وو که له یوې خوا دغه سیمه د طبعي ښکلا له بابت په زړه پورې وه خو له بلې خوا ورته د مذهبي دودونو له کبله هم د پام وړ وه.

د بېلگې په توګه په لغمان کې د کندنو له مخې کوم اثار چې د بوديزم او برهمنيزم د مذهبونو په اړه ترلاسه شوي د ډېر ارزښت وړ و نو ځکه يې د دې دوه لاملونو له پلوه ګندهارا د "شمال جنت" وګاڼه.

دمخه مويادونه وکړه چې لغمان په يوه لويه لار پروت ولايت دی او په لرغونې زمانه کې هم له سکندر نه را واخله بيا تر ګوډ تېموره پورې تيرې کوونکې دغې سېمې ته راغلي دي. د تېموره په اړه ويل کيږي چې د پنجشير له لارې د لغمان اليشنگ ته راغلی و او غوښته يې چې د لغمان نورستان (بلورستان) ته ځان ورسوي خو نورستان ته په لاره کې يې لس زره سرتيري له مينځه لاړل نو بيا يې د نورستان د سيند په غاړه د اليشنگ په ناچل کې يوه کلا ودانه کړه چې اوس هم د تېمور کلا په نوم يادېږي.

ګوډ تېمور ځکه په ډېرې چټکۍ هغه مهال خپل ځواکونه تر شا کړل چې سرتيرو يې په هغو غرونو او ګرنگونو کې جګړه و نشوه کولای او هره ګړۍ له مينځه تلل نو غوره يې و ګڼله چې له دغه سيمې نه پښې سپکې کړي. نوموړي د کټور په دره کې هم يو ډبر ليک کښلی دی چې دده د تيري نښه يې ګڼلای شو.

دارنگه د لغمان په اليشنگ دره کې د امير حبيب اله خان په مهال يو ډبر ليک چې د تاريخ نه دمخه پېر پورې اړه لري تر سترګوشوی دی چې پخپله امير هم هغې کتيبې د ليدلو له پاره ورغلی وو چې عکس يې بيا د مارچ 25 نېټه (1917 م) چې د وري له پنځمې (1296 ش) سره برابره وه د سراج الاخبار په خپرونه کې خپور شو.

کومې انځور شوي کربنې چې په دغه ډبر ليک کې ګورو بنايي چې 5000 کاله دمخه د پخوانۍ ډبرې پېړيو پورې اړه ولري څيړونکي په دې اند دي چې دغه کښل شوي او انځور شوي کربنې له هغو کربنو سره ورته دي چې د سمنګانو په شپاړس (16) کيلو متري کې تر سترګو شوي.

د تېرې خبرې په ټينګار نه يوازی د ګوډ تېمور لښکرې نورستان ته نه دي رسېدلي بلکې د سکندر پوځونه هم نورستان ته په لاره کې په ګوندو شول دا ځکه چې دنورستان طبعي او جغرافيوې جوړښت داسې دی چې هېڅ بهرني پوځ نه دی ايل کړی.

څيړونکو دا منلې چې د سکندر پوځونه بلورستان ته نه دي رسېدلي خو هغه وخت چې سکندر لغمان ته ورسېد لکه د مخه مو چې وويل کرغيو ته نږدې يې يو ښار ودان کړ او دغه ښار په نامه يادېده چې دغه "Naisa" نومیده هغه ښار ته نږدې وو چې د "Naica" چې "نيکا ښار" د ښار په نوم مشهور شو او مذهبي ارزښت يې هم د پام وړ وو. وايي چې دغه ښار

هغه ځای ته نږدې وو چېرته چې د الینگار او الیشنګ دواړه سیندونه یو ځای کېږي .

ځنې خپرونکي وايي چې د "نيسایا" ښار د کونړ په چغسرای کې ودان وو او هغه ځای ته نږدې وو چې د اسمار او پیچ سیندونه سره یو ځای شوي دي ولې ځنې لرغونپوهان وايي چې دغه ښار د ننگرهار په اډه نومي ځای کې اباد وو. "موسیو فوشه" په دې اند دی چې د "نيسه" ښار په کوزني لغمان کې چېرته چې د الینگار او کابل سیندونه سره یو ځای شوي دي ودان وو چې وو چې په تاریخ کې "دیونیزوس" Diwnaisah د ښار د ساتونکي نوم "دیونيسه" هم راغلی دی. په لرغونو تاریخونو کې د الینگار او الیشنګ یادونه ډېره "Diwnaisyus" شوې ده آن په ويدي سرودونو کې هم د هغولسو اریایي تېرونو د نومونو په لړ کې چې د راوي (پنجاب) د رود په غاړه سره نښتي وو یادونه کړې. دا تېرونه الينا) الینگار او الیشنګ (، بهالانه) د بولان د درې خلک (، شیوا) د سیند غاړې خلک (، پورو) د گندهارا شاوخوا خلک (، انوپکتیه) د پښتنو تېر (او نورو) .

ولې ځنې د بلورستان خلک هم الينا بولي. یونانیانو ځنې میتولوژیکي پېښې له یونان نه افغانستان ته راوړي دي لکه چې د پرومته زندان یې د هندو کش په یوه سمخه کې انځور کړی دی .

ولې پخوا تر دې چې یونانیان خپلې استورې افغانستان ته راوړي زموږ په هېواد کې د Mahshwara (مېشوآرا) (په نوم د نمانځنې) رب النوع (استوره وه چې د لوړو غرونو ساتونکې

یې

باله. نو ویلای شو چې "دیونیزوس" د شرابو یوناني رب النوع نه وو بلکې دا هماغه " مېشوآرا" د غرونو ساتونکې دی چې د غرونو په سرونو یې انځورونه ترسترگو شوي دي .

څوارلسمه او وروستی برخه

د لغمان لرغونی تاریخ او جغرافیوي موقعیت

د ویم

ځنې څېړونکي د لغمان د لرغونتوب په اړه دا خبره هم کوي چې نوموړی ولایت د افغانستان د ځنو نورو سیمو او ولایتونو په څېر د هندوکش د لرغوني تهذيب له وارثانو څخه دی چې په دوي کې خنجان، اندراب، شتل، سالنگ، پنجشیر، نجر او، تگاو، کاپیسا، لغمان، نورستان، چترال، سوات، باجوړ، د پامیر د غره په لمنه کې مېشت او سیدونکي او نورد بېلگې په توګه یادولای شو.

د هیوان څنګ (له څېړنو نه ډاګیزه شوې چې د اومې زیږدي پېړۍ په نیمايي کې له کاپیسا او باګرام نه نیولې تر لغمان او ننگرهار پورې ددې سیمو او سیدونکو د برهمنیانو دودونو په رڼا کې خپل ځانونه په ایرو لړل او دا کار د کابل برهمن شاهانو هم کاوو خود صفاریانو د ګواښې له بابت د هېواد جنوبي سیمې له دغو پېروانو او پلویانو څخه پاکې شوې او د غزنویانو په مهال کې له لغمان او جلال اباد څخه هم د دغه دود لمن ټوله شوه نوموړی وايي: "زه چې 630 زیږدي کال په دوبي د پنجشیر د رود په غاړه ننگرهار ته تلم د کابل او پنجشیر د رود په ګډونځي چې ورتیر شوم د کین لاس خواته مې د لمپاکا) او سنی لغمان (ولایت

و.و. تر لمپاکا چې ورتیر شوم "نگار اهارای" (ننگرهار) ته ورسیدم.

کله چې دتگین کورنۍ الپتگین غزني ونيو او د "لویکانو" کورنۍ یې تر شا کړه نوموړی یو کال په غزني او زابلستان کې واکمن وو. دده له مړینې وروسته بیا غزني او گردېز پاچا "لویک" د کابل شاه د زوی په مرسته تېری وکړ خو د سبکتگین له لاسه یې ماته وخوړه. سبکتگین پوه شو چې د پښتنو پاچا لویک سره دده جگړه پای نه لري نو دخپلې اوبنیاری له کبله یې له پښتنو سره خپسې او خپلوي وکړه او خان یې د هغوي زوم کړ. بیا نو د پښتنو په مرسته یې بست، زميند اور، تخارستان، غور، بامیان او زابل ونيو او همدارنگه د کابل د رود په غاړه د لغمان په سیمه کې د "جیپال" له لښکرو سره مقابله وکړه او د هغه سل زره لښکري یې د پښتنو په زور مات کړ او تر پېښوره پورې ځمکې یې لاندې کړې په دې اړوند نامتو تاریخپوه عتبي او ابن اثیر هم کارېلي دي چې غلجی پښتنو له نوموړي سره ډېره مرسته وکړه او دده ملگري شول.

هغه وخت چې سلطان حمید لودي د ملتان واکمن وو نو له لغمان نه تر ملتانه دا ټولې ځمکې دده په واک کې وې. د نوموړي د واکمنۍ هغه لوری چې تر لغمانه پروت وو په "حدود العالم" کې داسې راغلی دی: "دا هغه سیمه وه چې د "لغمان" د سیند په غاړه پرته وه، لغمان یو ودان هېواد وو، د سوداګرۍ چارې په کې پرمختللي وې او ډېر سوداګر په دغه ښار کې مېشت او استوګن وو. ډېرو او سپدونکو لغمانانو به بوتانو ته عبادت کاوو. په لمپاکا کې ډېرې وریځې کيږي هوابي نرمه او پسته ده له ساز او اواز سره مینه لري، اوبنیاران او تېز فکره خلک دي."

د کابل مجلې 5 کال 6 ګڼه کې هم د لغمان ولایت په اړه داسې لولو: "ددې سیمې ځنې برخې په هغه مهال کې د کاپیسا د پاچا تر لاس لاندې وې چې جنوب ختیز ته یې د ننگرهار لوی ښار پروت دی."

دارنگه یو ځل بیا د حدود العالم یادونه کوو چې د لغمان په اړه یې لیکلي دي: "دینور لغمان د سین پر دابله غاړه د لغمان د ښار په برابر یو بل ودان ښار وو چې د خراسان سوداګر هلته اوسېدل."

د اسلام د سپېڅلي دین له خپرېدو نه وروسته لغمان (پخواني نومونه لغمان او لمپاکا) هغه اوسنی نوم دی چې د لرغونو نومونو په ځای اوس په همدغه نوم یادېږي. یوه ښېرازه غوړېدلې سپمه ده چې له پخوانه ابادې او سمسوره وه. هغه کډوال چې د هېواد له بېلابېلو سېمو څخه را کډه شوي دي یو شمېر ډېر د بېلابېلو قومونو او توکمونو خیلونه په لغمان کې ودان دي د اوسنیو سر شمېرنو له مخې په سلو کې 73

پښتانه، په سلو کې 14 نورستاني) که څه هم اوس نورستان مستقل ولایت دی (په سلو کې 12 پشه یي) شاري (، همدارنگه نور وروڼه قومونه لکه تاجک، عرب، هندوان، گوجر، سادات او نور ددې ولایت اوسېدنکي دي. پلازمېنه یې د مهترلام ښار دی او مهمې ولسوالۍ یې الینگار، الیشنگ، قرغه یي او دولت شاه نومېږي.

دلغمان دا یادې شوې اوسوالۍ ځکه مشهورې دي چې د سکندر پوځونه کرغیو ته نږدې په یوه ودان ښار کې پراته وو. (الینا) لکه څنگه چې یې دمخه یادونه وشوه د آریایي لسو قبیلو څخه یوه قبيله وه چې په الینگار، الیشنگ، نورستان او دلغمان په نورو سېمو کې استوگن وو چې اوس یې هم) ګار-شنگ (د "الینا" لرغونې نوم خوندي کړی دی. دارنگه دلغمان د پلازمېنې مهترلمک) مهترلام (په اړه هم ویل کیږي چې پخپله هیوان څنگ هم د اګست په 15 نېټه په 630 زیږدي) کې د کاپیسا له لارې نه دې ځای ته رسېدلی دی. ده ته ډاګیزه شوه چې دلته د لسوتیګو) ډبرو (په شاوخوا کې عبادت ځایونه جوړ وو چې د سیمې نوم یې "لان پو" (چې په سنسکرت کې لمپاکا) و. دلته دوه ډبر لیکونه هم وو چې د یوه ډبر لیک په درېمه کرښه کې د "لمک" توری کښل شوی وو. ښایي چې دغه د مهترلمک او یا مهترلام نوم وي او یا دا چې "مهترلام" نوم دی او "لمک" (لمکان=لمغان=لغمان=لمپاکا) یې تخلص دی چې په زړو متونو کې لمک=لمکان د اوسني لغمان لرغونې نوم دی.

سکندر چې کله هند وکښ ته راوړسید د غرونو دا لړۍ یې د نړۍ پای وګاڼه او دایې "قفقاز" د هندي قفقاز په صفت "کوکاکوس اندیکوس" وبله چې دهند وکښ او سني نوم هم "انديکس" نه مینځته راغلی دی.

هره خبره چې وي وي به خو کله چې سکندر دلته را ورسېد ددې ښکلي ښار پاچا) Bacuse " بکوس (

چې د شرابو رب النوع ووله نوموړي سره ولیدل او غوښتنه یې ترې وکړه چې ددې ښار د اوسېدونکو ازادې ته درناوی وکړي.

سکندر بیا د "بکوس" غوښتنه او وړاندیز ومانه نو ځکه یې د تیري نه لاس واخست... هغه مهال چې د سکندر پوځونه دلغمان له دغې سیمې نه په دوه برخو وویشل شول چې یو شمېر یې د سکندر په مشرۍ د کونړ له لارې سوات ته او بله ډله د خیبر له لارې روانه شوه. دا دواړه ډلې په اټک کې یوځای شوې او د ټکسلا پاچا "امبي" ته یې ځواب ولېږه، هغه هم له سکندر سره روغه جوړه وکړه خو دلغمان د واکمن په څېر یې خپل وړاندیز ورغبرګ کړ.

ځنې په دې اند دي چې لمک دلغمان لرغونې نوم دی او "مهتر" دمشر په مانا دی. "مهترلمک" یانې دلغمان مشر یا پاچا وه. د ویدي په سندرو کې چې تقریبا 14 سوه کاله تر میلاد دمخه

د اریایي رو حانیو نو او شعراوو له خوا جوړ شوي دي، دلغمان نوم د "لامهک" په شکل ذکر شوی دی "سرمحقق بختانی، ژبڅېړنه، 210 او 211 مخونه داسې روایتونه هم شته چې هغه مهال لغمان په لراو بروپشل شوی و. کوزنی برخې ته یې "بهالانا" ویلې او برنی برخې ته یې "لامهکا". د لامهکا اوسنی نوم لغمان او د بهالانا اوسنی نوم "بولان" دی چې د کرغیو ولسوالۍ پورې اړه لري بنایي دا خبره هم د حقیقت نه لری نه وي چې پردې خاوره به دا دوه توکمه اباد وو.

مهترلمک (ع)

مهترلمک (د نوح) (پلار دی بنخه پې قینوش د نوح موروه. او په حقه پېغمبر تېر شوی دی نوح ع د حضرت ادم ع د کوزیدو څخه) ۱۶۴۲ (کاله وروسته پېغمبري ته رسېدلی. د لمک ع پلار «متوشلخ»، نېکه پې اختوخ او غور نېکه پې «یارد» وو؛ کله چې د نوح ع کبنتی کپنا سته یو شمېر وگړي د مهترلمک (ع) (او دده ورور نورلام) رح (او خور پې بي بي حاجرې سره یوځای د نورستان په لاره اوسني الینگارته راغلل، خلک پې حق دین ته رابلل او بیا په بېلابېلو ځایونو کې مېشته شول.

تاریخي روایات وایي چې لمک په لغمان کې وفات شو، خوراو ورور پې هم په الینگار کې وفات شوي چې مشهور زیارتونه پرې جوړ دي خور پې دهرمل او میداني ترمینځ د بې بي حاجرې په نوم زیارت لري او ورور پې نورلام صاحب د نورلام صاحب دره کې په زیارت کلي کې بنخ دی.

په مهترلام بابا، سلطان محمود یوه بنکلي ماڼۍ جوړه کړې، ځکه هغه څوځله خوب لېدلی و چې دی پېغمبر دی او په دښته کې پروت دی همدارنگه د مهترلمک د پېغمبري په هکله د مشهور روحاني شخصیت د کچورې ملا صاحب وپناوې چې تل پې ویلي: هو! مهترلام با با په حقه پېغمبر دی هم د ثبوت وړ ده.

د مهترلام با با د مزار خواته یو ستر باغ او حوضیره (هدیره) ده په دې هدیره کې ستر او مشهور کسان لکه: یوسف خان د غازي محمد نادر خان شهید پلار، شهزاده فریدون، غازي محمد شاه خان بابکر خېل، فیض محمد خان او نور غازیان بنخ دي. اوزیارتو ته پې خلک له لري ځایو څخه راځي پخوا به له هند او پنجاب نه هم دلته خلک او گړخندویان راتلل د پنجشنبې او جمعې په ورځو به په ځانگړي ډول دلته د ساز، سندرو او مذهبي موسیقۍ په لس گونو ډلې موجودې وې شپه او ورځ به پې مینه وال په وجد او مستۍ را وستل دغه دود اوس هم په پسرلي کې لمانځل کېږي.

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**